

Міністерство внутрішніх справ
Донецький державний університет внутрішніх справ

**Центральноукраїнський вісник
права та публічного управління**

**Central Ukrainian Journal of Law
and Public Management**

Випуск 2

Issue 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Вітвицький Сергій Сергійович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, ректор, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Заступник головного редактора:

Кузьменко Сергій Георгійович, доктор наук державного управління, професор, професор кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Відповідальний секретар:

Буга Ганна Сергіївна, доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу організації наукової роботи, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Члени редакційної колегії:

Баштанник Віталій Володимирович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Веселов Микола Юрійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін факультету № 2 Криворізького навчально-наукового інституту, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Антоніна Дякона, проф. д.е.н., проректор з інновацій та розвитку, начальник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA, Рига, Латвія

Колеснік Тетяна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Копотун Ігор Миколайович, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Липовська Наталія Анатоліївна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Макаренко Олександр Юрійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцейстики факультету № 1 Криворізького навчально-наукового інституту, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Марова Світлана Феліксівна, доктор наук державного управління, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Рагімов Фаїр Вагіф огли, кандидат наук державного управління, доцент кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Северінова Олександра Борисівна, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Хожило Ірина Іванівна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
Протокол № 12 від 29.03.2023

Журнал засновано у 2022 році. Науковий журнал «Центральноукраїнський вісник права та публічного управління» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ No 25334-15274P від 25.11.2022).
Періодичність: 4 рази на рік.

Офіційний сайт видання: journals.donuvs.in.ua/index.php/cuj

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

Гапонюк Ольга Іванівна, Сирмаміїх Ірина Вікторівна МЕТОДИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	5
Захарченко Андрій Миколайович ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗРОБЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ І МІСЦЕВИХ ПРАВООХОРОННИХ ПРОГРАМ.....	9
Кузьменко Сергій Сергійович ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ	20
Марова Світлана Феліксівна, Никифорова Наталія Олексіївна, Стойка Андрій Васильович ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ.....	28
Пономарьова Тетяна Ігорівна СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ЖЕРТВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	35
Рагімов Фаїр Вагіф огли ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	43
Червінчук Андрій Васильович, Пилипенко Євгенія Олексіївна ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ ЯК ДОДАТКОВИЙ ВИД ПОКАРАННЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ.....	51

CONTENTS

Gaponiuk O. O., Syrmamiikh I. V. METHODS FOR ASSESSING FINANCIAL RISKS IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION.....	5
Zakharchenko A. M. ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF REGIONAL AND LOCAL LAW ENFORCEMENT PROGRAMS.....	9
Kuzmenko S. S. FOREIGN EXPERIENCE IN THE PREVENTION OF VIOLENT CRIME AGAINST SEXUAL FREEDOM AND SEXUAL INCOMPLETENESS OF MINORS.....	20
Marova S. F., Nykyforenko N. O., Stoyka A. V. TRAINING OF SPECIALISTS FOR THE IMPLEMENTATION OF STATE SOCIAL POLICY IN THE CONDITIONS OF POST-WAR RECONSTRUCTION.....	28
Ponomarova T. I. PERSONALITY STRUCTURE OF A MINOR VICTIM OF A CRIMINAL OFFENSE.....	35
Rahimov F. FORMATION OF THE MODERN PARADIGM OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION AND DECENTRALIZATION.....	43
Chervinchuk A. V., Pylypenko Ye. O. WITHDRAWAL OF THE RIGHT TO DRIVE VEHICLES AS AN ADDITIONAL TYPE OF PUNISHMENT FOR VIOLATION OF ROAD SAFETY RULES OR OPERATION OF VEHICLES BY PERSONS WHO DRIVE VEHICLES.....	51

УДК 330.131.7:351(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-2-1>**Гапонюк Ольга Іванівна**

кандидат економічних наук, доцент,
начальник навчально-методичного відділу
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-5178-8876
Scopus Author ID: 57211808105

Сирмамійх Ірина Вікторівна

кандидат економічних наук, доцент,
заступник начальника ВОНР
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-0524-6731
Scopus Author ID: 57216944908

МЕТОДИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті зазначена важливість державного внутрішнього фінансового контролю як інструменту публічного управління, досліджено сутність фінансового ризику в системі публічного управління. Так, управління ризиками можна розглядати як певний управлінський процес, що складається з декількох етапів, а саме: 1 етап – ідентифікація ризиків (для виконання необхідно володіти широким спектром практичних і теоретичних знань у цій сфері, якісними та кількісними підходами); 2 етап – прийняття рішення щодо методу оцінки ризику, оцінка ризику (існують три групи методів оцінювання: економіко-статистичні, експертні, аналогові); 3 етап – прийняття рішення щодо методів впливу на ризик (метод управління або уникнення ризиками, або запобігання збитку, або перерозподілу ризику, або прийняття ризику на себе); 4 етап – реалізація обраних методів впливу на ризик та корегування системи управління ризиками після моніторингу результатів управління. Було встановлено, що основний вплив на результати щодо прийняття рішення здійснює другий етап, за умови коректного співставлення методів оцінювання ризиків та їх основних прийомів (задач). В результаті проведеного аналізу існуючих методів та моделей оцінки фінансових ризиків встановлено, що на практиці домінують експертні методи. В цілому зазначено, що ефективний процес управління фінансовими ризиками є важливою умовою вдосконалення механізмів публічного управління, які існують в Україні. Окреслено, що завчасний моніторинг ефективності усіх етапів процесу управління фінансовими ризиками, врахування «слабких місць» формує підґрунтя для своєчасного пристосування до них. Відсутність цієї здатності може виявитися основною причиною виникаючих кризових ситуацій в публічному управлінні.

Ключові слова: ризики; фінансові ризики; публічне управління; ризик-орієнтоване управління; державний внутрішній фінансовий контроль.

Gaponiuk O. O., Syrmamiikh I. V. METHODS FOR ASSESSING FINANCIAL RISKS IN THE SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION

The article notes the importance of state internal financial control as a public administration tool, explores the essence of financial risk in the public administration system.

In general, risk management can be viewed as a specific management process consisting of several stages, namely: stage 1 - risk identification (for implementation, it is necessary to have a wide range of practical and theoretical knowledge in this area, qualitative and quantitative approaches); Stage 2 - making a decision regarding the risk assessment method, risk assessment (there are three groups of assessment methods: economic-statistical, expert, analog); Stage 3 - making a decision on methods of influencing the risk (method of managing or avoiding risks, or preventing damage, or redistributing risk, or taking on the risk in accordance with the financial capabilities of the enterprise and the total amount of potential losses); Stage 4 - implementation of the selected methods of influencing the risk and adjusting the risk management system at the enterprise after monitoring the management results. It was found that the second stage has the main influence on the decision-making results, provided that the risk assessment methods and their main techniques (tasks) are correctly compared. As a result of the analysis of existing methods and models for assessing financial risks, it was found that expert methods dominate in practice. In

general, it was noted that an effective financial risk management process is an important condition for improving the public administration mechanisms existing in Ukraine. It has been determined that premature monitoring of the effectiveness of all stages of the financial risk management process, taking into account "weak points" forms the basis for timely adaptation to them. The lack of this ability can be the main cause of emerging crisis situations in public administration.

Key words: risks; financial risks; public administration; risk-based management; state internal monetary control.

При формуванні системи публічного управління в Україні на перший план виходять проблеми, пов'язані з прийняттям ефективних управлінських рішень. Одним з найважливіших елементів даного управління виступають технології фінансового ризик-менеджменту.

На законодавчому рівні в Україні розроблені Стратегія та Методичні рекомендації з організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах, в основу якого покладена концепція ризик-орієнтованого контролю [1]. Система внутрішнього контролю являє собою сукупність організаційних структур, політик, процедур і дій співробітників органів (установ), спрямованих на мінімізацію ризиків і забезпечення досягнення визначених цілей.

Значний внесок у визначення сутності державного внутрішнього фінансового контролю, обґрунтування необхідності моніторингу ризиків у своїх наукових роботах зробили: Т. Каменська [2], Р. Рудницька [3], Ян Тайнен [4] та інші вчені.

Питання управління фінансовими ризиками розглядали в своїх роботах відомі вчені-економісти: І. Бланк [5], А. Катренко [6], М. Power [7], О. Орлик [8]. Проте, незважаючи на істотну кількість праць з окресленої проблематики, на сьогодні, немає узагальненої теорії щодо визначення впливу фінансових ризиків на систему публічного управління.

Метою статті є систематизація та узагальнення підходів до управління фінансовими ризиками в системі публічного управління.

Процес управління фінансовою складовою публічного управління може включати виявлення та ідентифікацію факторів ризику, оцінку ризику, управління ризиками за допомогою методів впливу на відповідні фінансові ризики.

Ризик є таким, що охоплює практично всі області життєдіяльності суспільства, що обумовлює різноманіття його визначень. Фінан-

совий ризик є більш вузькоспеціалізованим, та відбиває виникнення невизначеності в системі публічного управління. Фінансовий ризик - це «результат вибору його власниками або менеджерами альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату фінансової діяльності при вірогідності настання економічного збитку (фінансових втрат) через невизначеність умов його реалізації» [5]. З цього визначення випливає, що фінансовий ризик - це ризик, який передбачає збитки (зниження прибутків, доходів, втрата капіталу тощо), через які ризик для держави набуває конкретного реального вираження.

Фінансовий ризик можна класифікувати за декількома класифікаційними ознаками, що дозволяє сформулювати системи управління ризиками на державному рівні: за джерелами виникнення; за видами; за об'єктом, що характеризується; за сукупністю досліджуваних інструментів; за комплексністю дослідження; за характером фінансових наслідків; за характером прояву в часі; за рівнем можливих фінансових втрат; за можливістю передбачення; за можливістю страхування.

Управління ризиками можна розглядати як певний управлінський процес, що складається з декількох етапів, як це наведено на рисунку 1.

Мета етапу ідентифікації ризиків - це виявити й описати максимальну кількість ризиків, які можуть завадити досягти поставлених цілей. Потенційні ризики обов'язково треба класифікувати та згрупувати.

Основна задача другого етапу - оцінка рівня кожного ідентифікованого ризику шляхом вибору методів оцінювання відповідних показників, властивих досліджуваній системі. Для виконання задачі існують три групи методів оцінювання: економіко - статистичні (середнє значення фактору ризику; дисперсія фактору

ризик; середньоквадратичне відхилення фактору ризику; коефіцієнт варіації фактору ризику; коефіцієнт «бета»; розподіл імовірності фактору ризику; економетричне моделювання), експертні (опитування кваліфікованих фахівців з обов'язковою математичною обробкою результатів опитування з урахуванням компетентності експертів: середньозважена оцінка ймовірності кожного фактора ризику, аналіз узгодженості думок експертів за допомогою рангового коефіцієнту кореляції Спірмена (у випадку двох експертів) та коефіцієнту конкордації (у випадку, коли розглядаються думки більше двох експертів), ранжування ризиків по значущості), аналогові (виявлення загальних закономірностей, залежностей та перенос їх на досліджуваний об'єкт).

В результаті проведеного аналізу існуючих методів та моделей оцінки фінансових ризиків публічного управління встановлено, що на практиці домінують експертні методи. Але кількісна оцінка ризику на основі економетричного моделювання, дозволяє проводити середньо- та довгострокове прогнозування настання ризикових подій, що в свою чергу призведе до прийняття ефективних управлінських рішень щодо упередження негативних наслідків. Аналогові методи використовуються тільки тоді, коли неможливо застосувати інші.

На третьому етапі вибирають методи впливу на фінансові ризики, які відповідають загальній стратегії публічного управління, залежать від обсягів фінансування та сумарного розміру потенційних збитків (рис. 2).

На завершальному етапі управління ризиками проводиться аналіз обраних методів впливу на ризик та корегуються раніше поставлені цілі управління ризиком та система управління ризиками в цілому.

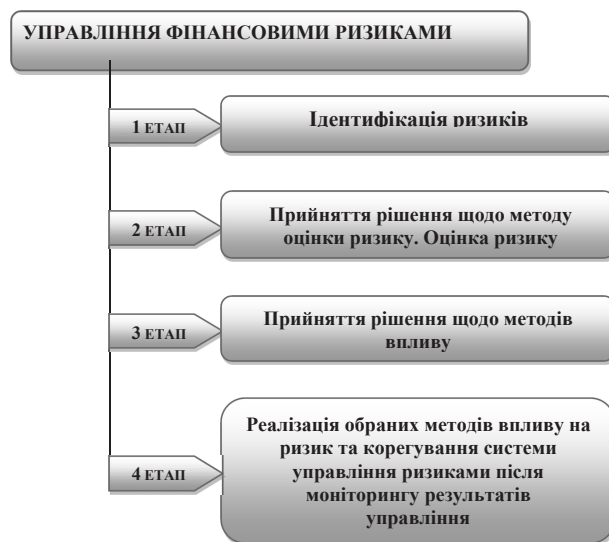

Рис. 1. Узагальнена блок-схема процесу управління фінансовими ризиками [9]

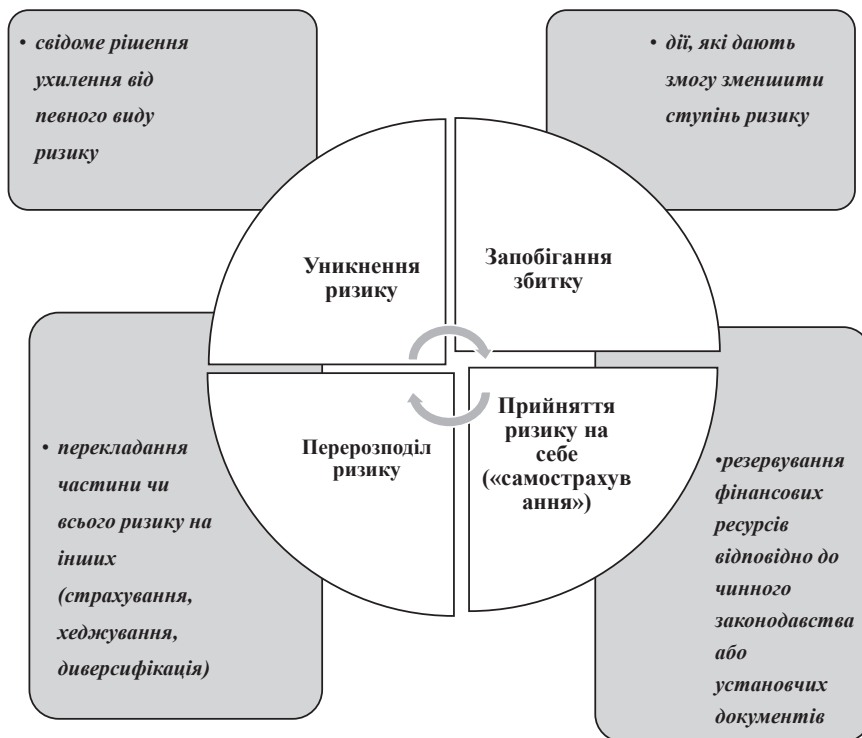

Рис. 2. Методи впливу на фінансові ризики в системі публічного управління

Висновки.

Сучасна практика управлінської діяльності свідчить про необхідність підвищення ефективності використання ризико-орієнтованих інструментів публічного управління, що дає змогу досягти виконання зазначених завдань та зменшити кількість проблемних питань, які виникають в системі публічного управління в умовах викликів сьогодення в цілому та у фінансовій сфері - зокрема.

Проведений аналіз показав, що передбачити всіх ризиків в сучасній системі публічного управління неможливо, але завчасний моніторинг ефективності усіх етапів процесу управління фінансовими ризиками, враху-

вання «слабких місць» формує підґрунтя для своєчасного пристосування до них. Відсутність цієї здатності може виявитися основною причиною виникаючих кризових ситуацій в публічному управлінні.

Література

1. Наказ Міністерства фінансів України “Про затвердження методичних рекомендацій з організації внутрішнього контролю розпорядниками бюджетних коштів у своїх закладах та у підвідомчих бюджетних установах” від 14.09.2012 № 995 (Редакція від 10.12.2014). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0995201-12#Text>
2. Каменська Т. О. Внутрішній аудит: виникнення та розвиток. *Статистика України*. 2015. № 4. С. 60-68.
3. Рудницька Р. М. Особливості розвитку державного внутрішнього фінансового контролю в Україні. *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 34. С. 215-221.
4. Тайнен Я, Рудницька Р.М., Кестерен М, Чорнуцький С.П., Сидоренко Д.А. Практичні вказівки щодо впровадження фінансового управління і контролю та посилення управлінської підзвітності в органах державної влади в Україні / Ян Ван Тайнен та ін. К: Європейський інститут державного управління та аудиту. 2015. 92 с.
5. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента. Т.2. К.: Ника-Центр, 1999. 512 с.
6. Катренко А. В. Прийняття рішень: теорія та практика: Підручник. Львів : «Новий світ – 2000». 2013. 447 с.
7. Power Michael. The Risk Management of Everything: Rethinking the politics of uncertainty. Demos. 2004. 73 с.
8. Орлик О. В. Фінансові ризики в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна Економіка»*. 2016. № 5-6. С. 218-223.
9. Гапонюк О.І., Сирмамійх І.В. Формування загальної політики з управління фінансовими ризиками на підприємстві. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. Вип. 33. С. 82-87.

References

1. The Ministry of Finance of Ukraine (2012), “The Order of the Ministry of Finance of Ukraine «On Approval of Methodological Recommendations on the Organization of Internal Control by Budget Administrators in their Institutions and in Subordinate Budgetary Institutions» (Accessed 14 September 2012) [in Ukrainian]
2. Kamenska T. O. (2015). Vnutrishnii audyt: vynyknennia ta rozvytok. [Internal audit: emergence and development]. *Statystyka Ukrainy*. No 4. P. 60-68. [in Ukrainian]
3. Rudnitska R. M. Osoblyvosti rozvytku derzhavnoho vnutrishnoho finansovoho kontroliu v Ukraini. [Peculiarities of the development of state internal financial control in Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*. 2013. No 34. P. 215-221. [in Ukrainian]
4. Tainen, Y. Rudnitska, R.M. Kesteren, M. Chornutskyi, S.P. and Sydorenko, D.A.(2015) Praktychni vkazivky shchodo vprovadzhenia finansovoho upravlinnia i kontroliu ta posylennia upravlinskoï pidzvitnosti v orhanakh derzhavnoi vlady v Ukraini [Practical guidance on the implementation of financial management and control and strengthening of managerial accountability in public authorities in Ukraine]. European Institute of Public Administration and Audit. Kiev. 92 s. [in Ukrainian]
5. Blank, I.A. (1999). Osnovy finansovogo menedzhmenta [Fundamentals of financial management]. Kiev: Nika-Tsentr. 512 s.
6. Katrenko, A.V.(2013) Pryiniattia rishen: teoriia ta praktyka [Making Decision: theory and practice], *Novyi svit– 2000*. Lviv. 447 s. [in Ukrainian]
7. Power, M.(2004) The Risk Management of Everything: Rethinking the politics of uncertainty. Demos. 73 s.
8. Orlyk, O. V. (2016). Finansovi ryzyky v systemi zabezpechennya finansovo-ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Financial risks in the system of providing financial and economic security of the enterprise]. *Naukovo-vyrobnychyy zhurnal «Innovatsiyna Ekonomika»*. No.5-6, P.218-223 [in Ukrainian]
9. Haponiuk O.I., Syrmamiikh I.V. (2017) Formuvannia zahalnoi polityky z upravlinnia finansovomy ryzykamy na pidpryyemstvi. [Formation of a general policy on financial risk management at the enterprise]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*. No. 33. P. 82-87. [in Ukrainian]

УДК 342.951:352.9(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-2-2>**Захарченко Андрій Миколайович**

доктор юридичних наук, професор,

завідувач науково-дослідної лабораторії публічної безпеки громад

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0002-6359-2475

Scopus-Author ID: 57217741037

Researcher ID: HGU-4126-2022

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗРОБЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ І МІСЦЕВИХ ПРАВООХОРОННИХ ПРОГРАМ

У статті проаналізовано наявні підходи до розроблення регіональних і місцевих програм, спрямованих на підтримання публічної безпеки і порядку, протидію злочинності, сприяння діяльності правоохоронних органів. Наведено огляд нормативно-правових актів, що становлять правову основу розроблення таких програмних документів. На основі узагальненого аналізу різних регіональних (місцевих) правоохоронних програм, затверджених органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями, охарактеризовано позитивні практики та типові недоліки, що допускаються під час розроблення таких документів. Особливу увагу зосереджено на питанні щодо співвідношення змісту регіональних (місцевих) правоохоронних програм із змістом регіональних стратегій розвитку (стратегій розвитку територіальних громад) та програм економічного і соціального розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць.

За результатами проведеного дослідження сформувано рекомендації щодо удосконалення організаційно-правових засад розроблення регіональних і місцевих правоохоронних програм. Зокрема, для забезпечення дієвості та ефективності регіональних (місцевих) правоохоронних програм до таких програм запропоновано включати: заходи, спрямовані на покращення матеріально-технічної бази діяльності територіальних органів (підрозділів) Національної поліції, інших правоохоронних органів, громадських формувань з охорони громадського порядку, які фінансуватимуться у плановому періоді за рахунок коштів місцевих бюджетів; інші заходи, що спрямовані на посилення публічної безпеки і порядку, запобігання правопорушенням, і при цьому: а) потребують міжвідомчої взаємодії, тобто здійснюватимуться за участі різних суб'єктів на засадах координації їх діяльності; б) зорієнтовані на вирішення конкретних безпекових проблем, наявних у відповідному регіоні (населеному пункті).

Ключові слова: регіональна (місцева) правоохоронна програма, публічна безпека і порядок, запобігання злочинності.

Zakharchenko A. M. ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF DEVELOPMENT OF REGIONAL AND LOCAL LAW ENFORCEMENT PROGRAMS

The article analyzes available approaches to the development of regional and local programs aimed at maintaining public safety and order, combating crime, and promoting the activities of law enforcement agencies. An overview of the normative legal acts that form the legal basis for the development of such program documents is given. On the basis of a generalized analysis of various regional (local) law enforcement programs approved by local self-government bodies and local state administrations, positive practices and typical shortcomings allowed during the development of such documents were characterized. Particular attention is focused on the issue of the correlation of the content of regional (local) law enforcement programs with the content of regional development strategies (strategies for the development of territorial communities) and economic and social development programs of the relevant administrative and territorial units.

Based on the results of the research, recommendations were made for improving the organizational and legal foundations of the development of regional and local law enforcement programs. In particular, in order to ensure the effectiveness of regional (local) law enforcement programs, it is proposed to include in such programs: measures aimed at improving the material and technical base of activities of territorial bodies (subdivisions) of the National Police, other law enforcement agencies, public formations for the protection of public order, which will be financed in the planning period at the expense of local budgets; other measures aimed at strengthening public safety and order, prevention of offenses, and at the same time: a) require interdepartmental interaction, that is, they will be carried out with the participation of various subjects on the basis of coordination of their activities; b) aimed at solving specific security problems existing in the relevant region (locality).

Key words: regional (local) law enforcement program, public safety and order, crime prevention.

Вступ. Одним з важливих засобів формування стійкого безпекового середовища на регіональному і місцевому рівнях є розроблення та виконання регіональних і місцевих програм, спрямованих на підтримання публічної безпеки і порядку, протидію злочинності, сприяння діяльності правоохоронних органів (далі – правоохоронні програми). Впродовж останніх років впровадження таких програм набуло значного поширення. Разом з тим рівень якості затверджуваних програм є різним. Деякі з них є достатньо змістовними, проте наявні й такі, що мають суто формальний (декларативний) характер або містять інші суттєві недоліки.

На цей час у загальнодержавних і локальних нормативно-правових актах не визначено особливості розроблення регіональних (місцевих) програм з питань забезпечення правоохоронної діяльності. Методичних документів, які б визначали ці особливості, нині також немає. Як наслідок, органам місцевого самоврядування і місцевим органам виконавчої влади не завжди вдається забезпечити якісну підготовку таких програм, і потенційні можливості цього засобу покращення рівня публічної безпеки і порядку використовуються не в повній мірі.

Окремі питання щодо розроблення регіональних (місцевих) програм правоохоронної спрямованості раніше вже були предметом уваги представників юридичної науки. Зокрема, слід відзначити наукові праці В.В. Голіни, С.Ю. Лукашевича, М.Г. Колодяжного та В.В. Кулікової, котрі аналізували регіональні (міські) програми запобігання (профілактики) злочинності та обґрунтували пропозиції стосовно удосконалення їх змісту, оцінки ефективності цих програм, узгодження їх з державною програмою запобігання злочинності [1; 2; 3, с. 173-223]. Також становить інтерес монографія О.О. Титаренка, присвячена дослідженню зарубіжного досвіду підготовки програм з протидії злочинності, в тому числі на муніципальному рівні [4]. Разом з тим низка організаційно-правових аспектів щодо розроблення регіональних (місцевих) правоохоронних програм потребує додаткового уточнення і конкретизації. Зокрема, це

стосується наявних підходів до формування комплексу заходів, що включаються до таких програмних документів.

Наведене вище обумовлює актуальність теми цієї статті, метою якої є обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення організаційно-правових засад розроблення регіональних (місцевих) правоохоронних програм.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети проаналізовано низку правоохоронних програм, затверджених в різних регіонах і населених пунктах України. Опрацьовано положення законодавства, що становлять правову основу розроблення таких документів, а також вищевказані наукові праці, присвячені дослідженню відповідних питань.

В ході аналізу зазначених джерел застосовувались загальні та спеціальні методи наукового пізнання, зокрема, діалектичний, термінологічний методи, метод аналогії, аналітико-синтетичний, системно-структурний, формально-юридичний методи.

Результати. На цей час поняття «регіональна (місцева) правоохоронна програма» на законодавчому рівні не закріплено. Разом з тим, встановлюючи класифікацію державних цільових програм, стаття 3 Закону України «Про державні цільові програми» вирізняє, зокрема, правоохоронні програми, спрямовані на забезпечення правоохоронної діяльності, боротьби із злочинністю та державної безпеки [5]. З огляду на це, у межах цього дослідження поняття «регіональні (місцеві) правоохоронні програми» за аналогією вживається як таке, що узагальнено позначає різні програмні документи, які затверджуються органами місцевого самоврядування та/або місцевими державними адміністраціями і передбачають здійснення заходів, спрямованих на сприяння діяльності правоохоронних органів, посилення публічної безпеки і порядку, запобігання правопорушенням на території відповідних регіонів (населених пунктів).

Правова основа розроблення регіональних (місцевих) правоохоронних програм представлена рамковими положеннями законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» (п. 22 ч. 1 ст. 26, п.п. 1 п. «а» ст. 27) [6],

«Про місцеві державні адміністрації» (п. 1 ст. 17) [7], згідно з якими до компетенції органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій віднесено підготовку та затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування. Поряд із цим вищеназваними законами передбачено певні повноваження органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій щодо забезпечення законності і правопорядку, зокрема:

сприяння діяльності органів прокуратури, юстиції, служби безпеки, Національної поліції; здійснення контролю за забезпеченням громадської безпеки і порядку під час проведення масових заходів; утворення комісій з питань боротьби зі злочинністю, спрямування їх діяльності; вирішення спільно з відповідними органами Національної поліції питань щодо створення належних умов для служби та відпочинку поліцейських (ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»);

забезпечення здійснення заходів щодо охорони громадської безпеки і порядку, боротьби зі злочинністю; здійснення заходів щодо організації правового інформування і виховання населення; забезпечення здійснення заходів щодо соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк (ст. 25 Закону України «Про місцеві державні адміністрації») [7].

Враховуючи положення законодавства, якими унормовано відносини стосовно розроблення програмних документів загальнодержавного рівня (закони України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [8], «Про державні цільові програми», Порядок розроблення та виконання державних цільових програм, затверджений постановою Кабінету Міністрів України [9]), деякі місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування розробили за аналогією власні нормативно-правові акти, якими встановлено загальні вимоги до розроблення регіональних (місцевих) програм [10;

11; і ін.]. Дія цих нормативно-правових актів поширюється й на розроблення регіональних (місцевих) програм правоохоронної спрямованості.

Назви і структура регіональних (місцевих) правоохоронних програм не є уніфікованими. Зокрема, у різних регіонах (населених пунктах) затверджено програми забезпечення публічної безпеки та правопорядку [12], профілактики злочинності [13], боротьби із злочинністю [14], забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян та оборонної роботи [15], сприяння діяльності поліції [16], тощо.

Узагальнений аналіз різних правоохоронних програм, затверджених органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями, свідчить про наявність як позитивних практик, так і певних недоліків, що допускаються під час розроблення таких документів.

Зокрема, схвальної оцінки заслуговує практика, за якої до регіональних (місцевих) програм включаються конкретні заходи, які здійснюватимуться органами місцевого самоврядування (місцевими державними адміністраціями) для покращення матеріально-технічного забезпечення діяльності територіальних органів (підрозділів) Національної поліції та інших правоохоронних органів, що створює умови для більш ефективного виконання останніми покладених на них завдань. Наприклад, Комплексною програмою забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання безпеки і порядку у Житомирській області на 2021 – 2025 роки передбачено, зокрема, придбання для Головного управління Національної поліції в Житомирській області за рахунок коштів бюджетів органів місцевого самоврядування планшетних пристроїв, нагрудних відеореєстраторів (бодікамер), сучасних засобів радіозв'язку, проведення ремонту адміністративних будівель місцевих відділів поліції, і ін. [17].

Обґрунтованим є й підхід, за якого до програм включаються заходи, які спільно здійснюватимуться у плановому періоді уповноваженими структурними підрозділами

місцевих рад (місцевих державних адміністрацій), територіальними підрозділами Національної поліції та іншими органами (за попереднім узгодженням). Наприклад, одним із заходів, передбачених Комплексною програмою профілактики злочинності в Кіровоградській області на 2021-2025 роки, є організація і проведення спільних профілактичних рейдів, спрямованих на соціальний і правовий захист дітей, запобігання їх бездоглядності та безпритульності, влаштування безпритульних та бездоглядних дітей до закладів соціального захисту. Виконавцями цього заходу визначено Головне управління Національної поліції в Кіровоградській області, департаменти освіти і науки, охорони здоров'я, службу у справах дітей облдержадміністрації, обласний центр соціальних служб, райдержадміністрації, виконавчі комітети міських, селищних, сільських рад [18].

Поряд із цим привертає увагу те, що у багатьох випадках до регіональних (місцевих) програм включаються заходи, які відповідно до вимог законодавства мають повсякденно здійснюватися територіальними підрозділами Національної поліції (чи інших правоохоронних органів) незалежно від рішень органів місцевого самоврядування або місцевих державних адміністрацій. Зокрема, це стосується здійснення аналізу стану криміногенної обстановки на відповідній території, організації постійного інформування населення про результати своєї діяльності, забезпечення своєчасного виявлення і знешкодження вибухонебезпечних об'єктів, організації добровільної зброї населенням, тощо. Зазначений підхід до формування програмних заходів здається помилковим, адже органи Національної поліції зобов'язані здійснювати такі заходи й за відсутності затвердженої правоохоронної програми.

Ще один поширений недолік полягає у тому, що при визначенні переліку програмних заходів нерідко використовуються надто загальні (розпливчасті) формулювання, які охоплюють широкий спектр можливих дій (як-то, «організувати та проводити комплексні оперативно-профілактичні операції та відпрацювання, направлені на стабілізацію

криміногенної ситуації, забезпечення захисту прав і свобод мешканців громади» [19], «проводити заходи з встановлення осіб, причетних до вчинення злочинів насильницько-майнової спрямованості» [20], тощо). На цей аспект раніше вже звертали увагу В.В. Голіна, С.Ю. Лукашевич та М.Г. Колодяжний, котрі констатували, що майже в усіх регіональних програмах запобігання злочинності відсутнє дотримання принципу конкретності, реальності [3, с. 200].

В цьому ракурсі заслуговує підтримки думка вищезазначених науковців стосовно того, що зміст заходів (приписів) у розділах регіональних програм запобігання злочинності необхідно максимально конкретизувати, ставлячи перед суб'єктом (суб'єктами) реальну мету, спосіб її досягнення, строки, ресурсне забезпечення тощо [2, с. 53]. Цілком актуальним залишається й зауваження цих науковців щодо шаблонного характеру прийнятих у різних регіонах програмних документів, незазначення у них специфічних регіональних проблем у сфері запобігання злочинності на тій чи іншій території (тоді як регіональні (міські) програми запобігання злочинності повинні враховувати місцеві особливості, специфіку криміногенної ситуації в регіоні (місті) [1, с. 77-78].

З урахуванням зазначеного, слід також погодитися з думкою У. Шадської, яка наголошує, що місцева програма має бути не просто формальним документом, а проявом активізації локальних ініціатив, які покликані вирішити конкретні проблеми на певній території. Натомість нині в Україні практично немає практик комплексного аналізу загроз на локальному рівні, у яких, серед іншого, була би врахована думка громади [21, с. 80].

У розвиток цієї тези варто наголосити, що чинним Законом України «Про Національну поліцію» (ст. 11) встановлено припис, згідно з яким діяльність поліції має здійснюватися в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямовуватися на задоволення їхніх потреб. З метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової

діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад [22]. Наведений припис становить підґрунтя й для врахування цієї специфіки під час підготовки регіональних (місцевих) правоохоронних програм за участю територіальних органів (підрозділів) поліції.

За такого підходу формуванню комплексу програмних заходів має обов'язково передувати вивчення громадської думки щодо кола проблемних безпекових питань, які найбільше турбують жителів певного регіону (населеного пункту) і потребують вирішення у найближчій або середньостроковій перспективі. Для з'ясування громадської думки доцільним є проведення зустрічей розробників програм з представниками органів самоорганізації населення і громадських формувань з охорони громадського порядку, опитування у різних спосіб певних цільових груп, оприлюднення проектів підготовлених програм з метою одержання зауважень і пропозицій від заінтересованих осіб, проведення відкритих обговорень підготовлених проектів програм, тощо.

В контексті досліджуваних питань слід також відзначити, що поряд із регіональними (місцевими) цільовими програмами чинне законодавство України передбачає можливість (а подекуди – необхідність) затвердження на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях й інших програмних документів, які тією чи іншою мірою також стосуються забезпечення законності і правопорядку. Зокрема, йдеться про такі програмні документи, як:

– державні цільові правоохоронні програми (ст. 3 Закону України «Про державні цільові програми»);

– Стратегія громадської безпеки та цивільного захисту України (ст. 29 Закону України «Про національну безпеку України» [23]);

– Державна стратегія регіонального розвитку України, регіональні стратегії розвитку, стратегії розвитку територіальних громад (ст. 7 Закону України «Про засади державної регіональної політики» [24]);

– програми економічного і соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей,

районів, міст, селищ, сіл на короткостроковий період (ст. 4 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України»).

З урахуванням наведеного постає питання щодо співвідношення змісту регіональних (місцевих) правоохоронних програм та інших програмних документів, зазначених вище. В цьому ракурсі доволі слушною є думка В.В. Голіни стосовно того, що регіональні (міські) програми запобігання злочинності обов'язково повинні урахувувати і розвивати державну програму запобігання злочинності. За формою і строками, за назвою, змістом розділів та заходів регіональні програми слід ретельно узгоджувати з чинною державною програмою [1, с. 78].

Зазначення на необхідність кореляційного зв'язку між програмними документами загальнодержавного, регіонального та місцевого рівнів простежується й у тексті Закону України «Про засади державної регіональної політики». А саме, в цьому Законі йдеться про принцип координації – взаємозв'язку та узгодженості довгострокових стратегій, планів і програм розвитку на державному, регіональному та місцевому рівнях (п. 6 ч. 1 ст. 3). Передбачено, що регіональні стратегії розвитку мають узгоджуватися із стратегічними цілями і пріоритетами, що визначені Державною стратегією регіонального розвитку України. В свою чергу проекти стратегій розвитку територіальних громад мають розроблятися з урахуванням пріоритетів, що визначені Державною стратегією регіонального розвитку України та відповідними регіональними стратегіями розвитку (ст. ст. 10, 11¹ Закону).

Разом з тим, як свідчить практика, такий принцип реалізується не в повній мірі. Зокрема, Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695, передбачено такі завдання за напрямом «Розвиток інфраструктури безпеки», як: сприяння утворенню у територіальних громадах центрів безпеки як інтегрованих структур з єдиною комунікацією відповідно до актів законодавства у сфері захисту населення і територій від пожеж та

надзвичайних ситуацій, забезпечення громадського порядку, охорони здоров'я населення (з пожежно-рятувальними підрозділами, поліцейськими станціями та бригадами екстреної (швидкої) медичної допомоги); забезпечення організації виконання на базі центрів безпеки системи оповіщення населення про загрозу або виникнення надзвичайної ситуації; створення умов для співпраці територіальних громад з поліцейськими, закріпленими за поліцейськими ділянками в територіальних громадах, щодо охорони правопорядку та профілактики злочинів у територіальних громадах [25]. Водночас аналіз затверджених регіональних стратегій розвитку на період до 2027 року [26] дозволяє констатувати, що у багатьох із них вищевказані завдання не відображені взагалі.

Неврахування принципу координації призводить до ситуації, за якої на державному, регіональному та місцевому рівнях відбувається формування невпорядкованого масиву програмних документів з різними термінами дії, що визначають планові завдання і заходи в одних і тих самих сферах суспільних відносин, і при цьому не є взаємоузгодженими за змістом. Зазначене стосується й програмних документів, що містять положення правоохоронної спрямованості.

Зважаючи на це, для уникнення такої ситуації під час розроблення регіональних (місцевих) правоохоронних програм потрібно враховувати довгострокові цілі та пріоритети у сфері забезпечення законності і правопорядку, заздалегідь визначені регіональними стратегіями розвитку (стратегіями розвитку територіальних громад), а також відповідними програмними документами загальнодержавного рівня. Водночас зміст регіональної (місцевої) правоохоронної програми має бути узгодженим із змістом програми економічного і соціального розвитку області (району, міста, селища, села): ці програмні документи мають співвідноситись як «спеціальне» та «загальне». При цьому регіональні (місцеві) правоохоронні програми включаються до переліку програм, які передбачається фінансувати в наступному році, з оформленням такого переліку як додатку до

програми економічного і соціального розвитку області (району, міста, селища, села) на короткостроковий період (як це передбачено Типовою структурою програми економічного і соціального розвитку, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 621 [27]).

На цей час безпосередніми розробниками регіональних (місцевих) правоохоронних програм у більшості випадків виступають територіальні органи (підрозділи) Національної поліції або структурні підрозділи місцевих рад (місцевих державних адміністрацій), до компетенції яких належать питання взаємодії з правоохоронними органами. Роль інших органів і організацій у підготовці таких програм, як правило, зводиться до погодження розробленого проекту програми, і в поодиноких випадках – внесення до нього точкових змін. Зазначене є однією з причин «шаблонності» затверджених програмних документів: іноді програми, затверджені у різних населених пунктах однієї області (району) є майже ідентичними за змістом.

З урахуванням цього, виправленню такої ситуації може сприяти створення за розпорядженням голів місцевих державних адміністрацій (сільських, селищних, міських голів) міжвідомчих робочих груп з питань розробки регіональних (місцевих) правоохоронних програм із включенням до складу таких груп представників різних структурних підрозділів відповідної місцевої ради або місцевої державної адміністрації (як-то управління (департаменти) взаємодії з правоохоронними органами, управління фінансів, управління сім'ї, молоді та спорту, управління освіти, служби у справах дітей і ін.), а також представників територіальних органів (підрозділів) Національної поліції, інших правоохоронних органів, громадських формувань з охорони громадського порядку (за згодою), тощо. У разі належної організації роботи таких колегіальних органів у підготовлених ними програмних документах може бути передбачено широке коло конкретних заходів, спрямованих на покращення безпекової ситуації у відповідному регіоні (населеному пункті).

Ще одне проблемне питання полягає у тому, що під час формування заходів регіональних (місцевих) правоохоронних програм їх розробники у багатьох випадках не визначають механізм подальшого контролю за виконанням таких програм. Як наслідок, після затвердження програм такий контроль проводиться довільним чином, що ускладнює здійснення об'єктивної оцінки їх результативності.

Водночас на практиці є й позитивні приклади щодо регламентації зазначеного питання. Серед них, зокрема, можна відзначити Комплексну обласну програму «Правопорядок на 2021-2025 роки», затверджену Сумською обласною радою. Ця програма містить окремий розділ «Контроль за виконанням Програми», в якому передбачено, що учасники та виконавці програми щокварталу до 10 числа наступного за звітним періодом надають інформацію про виконання програми управлінню оборонної роботи, забезпечення законності та правопорядку облдержадміністрації. Зазначений структурний підрозділ узагальнює надану інформацію та подає її на розгляд голові облдержадміністрації та профільній постійній комісії обласної ради до 1 лютого та до 1 серпня протягом 2021-2025 років [28].

Висновки. На основі проведеного дослідження можна сформулювати такі рекомендації щодо удосконалення організаційно-правових засад розроблення регіональних і місцевих правоохоронних програм:

1) для забезпечення дієвості та ефективності регіональних (місцевих) правоохоронних програм до таких програм доцільно включати:

заходи, спрямовані на покращення матеріально-технічної бази діяльності територіальних органів (підрозділів) Національної поліції, інших правоохоронних органів, громадських формувань з охорони громадського порядку, які фінансуватимуться у плановому періоді за рахунок коштів місцевих бюджетів;

інші заходи, що спрямовані на посилення публічної безпеки і порядку, запобігання правопорушенням, і при цьому: а) потребують міжвідомчої взаємодії, тобто здійснюватимуться за участі різних суб'єктів (за попереднім узгодженням з кожним виконавцем) на засадах координації їх діяльності; б) зорієнтовані на вирішення конкретних безпекових проблем, наявних у відповідному регіоні (населеному пункті);

2) під час розроблення регіональних (місцевих) правоохоронних програм слід враховувати довгострокові цілі та пріоритети у сфері забезпечення законності і правопорядку, заздалегідь визначені регіональними стратегіями розвитку (стратегіями розвитку територіальних громад) і відповідними програмними документами загальнодержавного рівня, а також узгоджувати зміст вищезазначених програм із програмами економічного і соціального розвитку відповідної області (району, міста, селища, села);

3) для розроблення проектів регіональних (місцевих) правоохоронних програм доцільно створювати міжвідомчі робочі групи із включенням до їх складу представників профільних структурних підрозділів відповідної місцевої ради (місцевої державної адміністрації), територіальних органів (підрозділів) Національної поліції, інших правоохоронних органів, громадських формувань з охорони громадського порядку (за згодою);

4) до зазначених програм необхідно включати положення щодо механізму здійснення контролю за станом їх виконання (із визначенням органу, відповідального за здійснення такого контролю, та встановленням конкретних строків подання та узагальнення інформації про хід і результати виконання програми).

Враховання наведених рекомендацій сприятиме покращенню якості регіональних (місцевих) правоохоронних програм, а відповідно – зміцненню безпекового середовища. Разом з тим питання стосовно оцінки ефективності таких програм має стати предметом подальших наукових досліджень.

Література

1. Голіна В.В., Лукашевич С.Ю., Колодяжний М.Г. та ін. Регіональні (міські) програми запобігання злочинності: досвід емпіричного дослідження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2009. Вип. 18. С. 66-79.

2. Голіна В.В., Колодяжний М.Г. Співвідношення державної програми, плану і регіональних планів запобігання злочинності в Україні. *Юрист України*. 2011. № 3. С. 50-54.
3. Голіна В.В., Лукашевич С.Ю., Колодяжний М.Г. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні: Монографія / За заг. ред. В.В. Голіни. Х.: Право, 2012. 304 с.
4. Титаренко О.О. Зарубіжний досвід програмування протидії злочинності: можливості для України: Монографія. К.: ФОП Маслаков, 2019. 192 с.
5. Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1621-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 352. (Із змінами).
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170. (Із змінами).
7. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 20-21. Ст. 190. (Із змінами).
8. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 25. Ст. 195. (Із змінами).
9. Про затвердження Порядку розроблення та виконання державних цільових програм: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 106. *Офіційний вісник України*. 2007. № 8. Ст. 313.
10. Порядок розроблення регіональних цільових програм, фінансування, моніторингу та звітності про їх виконання: Затверджено розпорядженням Луганської обласної державної адміністрації, Луганської обласної військово-цивільної адміністрації від 19 квітня 2021 р. № 260. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/LU210103?an=19&ed=2021_04_19
11. Порядок розроблення міських цільових та комплексних програм, моніторингу та звітності про їх виконання: Затверджено розпорядженням Одеського міського голови від 8 листопада 2016 р. № 1115. (Із змінами). *Офіційний сайт міста Одеса*. URL: <https://omr.gov.ua/ua/open-city/programs/poryadok-razrabotki-gorodskih-programm>
12. Про затвердження Програми «Забезпечення публічної безпеки та правопорядку на території Першотравневської сільської ради на 2020-2022 роки»: Рішення Першотравневської сільської ради Нікопольського району Дніпропетровської області від 20 грудня 2019 р. № 1024-27/VII. URL: <https://pershotravnevskia.otg.dp.gov.ua/rishennya-gromadi/pro-zatverdzhennya-programi-zabezpechennya-publichnoyi-bezpeki-ta-pravoporyadku-na-teritoriyi-pershotravnevskoyi-silskoyi-radi-na-2020-2022-roki>
13. Про затвердження «Програми профілактики злочинності на території Деражнянської міської територіальної громади на 2021-2025 року»: Рішення Деражнянської міської ради Хмельницької області від 14 січня 2021 р. № 6. URL: <https://der.org.ua/wp-content/uploads/6.-Pro-zatverdzhennya-Programy-profilaktyky-1-1.pdf>
14. Про Обласну комплексну програму профілактики правопорушень та боротьби із злочинністю на 2021 – 2023 роки: Розпорядження голови Рівненської обласної державної адміністрації від 16 лютого 2021 р. № 105. URL: <https://www.rv.gov.ua/npas/pro-oblasnu-kompleksnu-programu-profilaktiki-pravoporushen-ta-borotbi-iz-zlochinnistyu-na-2021-2023-roki-105-2021>
15. Про Комплексну програму щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян та оборонної роботи на 2021 – 2027 роки: Рішення Полтавської обласної ради від 23 лютого 2021 р. № 131. URL: https://uns.adm-pl.gov.ua/?page_id=2150
16. Про затвердження Програми сприяння діяльності управління патрульної поліції в Закарпатській області Департаменту патрульної поліції на 2022 – 2025 роки: Рішення Тячівської міської ради Закарпатської області від 14 липня 2022 р. № 1551. URL: <https://tyachiv-city.gov.ua/docs/1255738/>
17. Про комплексну Програму забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримки публічної безпеки і порядку у Житомирській області на 2021 – 2025 роки: Рішення Житомирської обласної ради від 27 травня 2021 р. № 71. URL: <https://zt.gov.ua/index.php/ofitsijni-dokumenti/normativni-dokumenti/rishennya-oblasnoji-radi>
18. Комплексна програма профілактики злочинності в Кіровоградській області на 2021-2025 роки: Затверджено рішенням Кіровоградської обласної ради від 19 лютого 2021 р. № 57. URL: <https://oblrada.kr.ua/decission/2757/pro-zatverdzhennya-kompleksnoi-programi-profilaktiki-zlochinnosti-v-kirovogradskij-oblasti-na-2021-2025-roki-26-02-2021>
19. Комплексна програма профілактики злочинності і правопорушень на 2021-2025 роки: Затверджено рішенням Смолинської селищної ради від 23 лютого 2021 р. № 72. URL: <https://smolino-rada.gov.ua>
20. Про затвердження Комплексної програми профілактики злочинності та вдосконалення системи захисту конституційних прав і свобод громадян по Баштанській міській раді на 2017-2021 роки: Рішення Баштанської міської ради від 6 квітня 2017 р. № 6. URL: <https://sheriffua.org/Media/files/documents/63f129f80b4c6e049d41effd28cd1086.pdf>

21. Шадська У. Безпека громади – пошук спільних рішень : навчальний посібник. Київ, 2018. 154 с.
22. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379. (Із змінами).
23. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. (Із змінами).
24. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 90. (Із змінами).
25. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. *Офіційний вісник України*. 2020. № 67. Ст. 2155.
26. Регіональні стратегії розвитку на період до 2027 року. Офіційний веб-сайт Міністерства розвитку громад та територій України. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvytku-na-period-do-2027-roku/regionalni-strategiyi-rozvytku-na-period-do-2027-roku/>
27. Про розроблення прогностичних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проектів Бюджетної декларації та державного бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 621. *Офіційний вісник України*. 2003. № 18. № 64. Ст. 834. (Із змінами).
28. Про Комплексну обласну програму «Правопорядок на 2021-2025 роки»: Рішення Сумської обласної ради від 23 липня 2021 р. URL: <http://www.prav-org.sm.gov.ua/index.php/uk/programi-rozvitku>

References

1. Holina V.V., Lukashevych S.Iu., Kolodiaznyi M.H. ta in. (2009) Rehionalni (miski) prohramy zapobihannya zlochynnosti: dosvid empirychnoho doslidzhennia [Regional (urban) crime prevention programs: experience of empirical research]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*. Vyp. 18. S. 66-79. [in Ukrainian]
2. Holina V.V., Kolodiaznyi M.H. (2011) Spivvidnoshennia derzhavnoi prohramy, planu i rehionalnykh planiv zapobihannya zlochynnosti v Ukraini [Correlation of the state program, plan and regional crime prevention plans in Ukraine]. *Yuryst Ukrainy*. № 3. S. 50-54. [in Ukrainian]
3. Holina V.V., Lukashevych S.Iu., Kolodiaznyi M.H. (2012) Derzhavne prohramuvannia i rehionalne planuvannia zakhodiv zapobihannya zlochynnosti v Ukraini [State programming and regional planning of crime prevention measures in Ukraine]: *Monohrafiia / Za zah. red. V.V. Holiny. – Kh.: Pravo*, 2012. 304 s. [in Ukrainian]
4. Tytarenko O.O. (2019) Zarubizhnyi dosvid prohramuvannia protydii zlochynnosti: mozhlyvosti dlia Ukrainy [Foreign experience in crime prevention programming: opportunities for Ukraine]: *Monohrafiia. K.: FOP Maslakov*, 192 s. [in Ukrainian]
5. Pro derzhavni tsilovi prohramy: Zakon Ukrainy vid 18 bereznia 2004 r. № 1621-IV [On state targeted programs: Law of Ukraine dated March 18, 2004]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2004. № 25. St. 352. [in Ukrainian]
6. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 21 travnia 1997 r. № 280/97-VR [On local self-government in Ukraine: Law of Ukraine of May 21, 1997]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1997. № 24. St. 170. [in Ukrainian]
7. Pro mistsevi derzhavni administratsii: Zakon Ukrainy vid 9 kvitnia 1999 r. № 586-XIV [On local state administrations: Law of Ukraine dated April 9, 1999]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1999. № 20-21. St. 190. [in Ukrainian]
8. Pro derzhavne prohnozuvannia ta rozroblennia prohram ekonomichnogo i sotsialnogo rozvytku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23 bereznia 2000 r. № 1602-III [On state forecasting and development of economic and social development programs of Ukraine: Law of Ukraine dated March 23, 2000]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2000. № 25. St. 195. [in Ukrainian]
9. Pro zatverdzhennia Poriadku rozroblennia ta vykonannia derzhavnykh tsilovykh prohram: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 31 sichnia 2007 r. № 106 [On the approval of the Procedure for the development and implementation of state target programs: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 31, 2007.]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2007. № 8. St. 313. [in Ukrainian]
10. Poriadok rozroblennia rehionalnykh tsilovykh prohram, finansuvannia, monitorynhu ta zvitnosti pro yikh vykonannia: Zatverdzheno rozporiadzhenniam Luhanskoï oblasnoï derzhavnoï administratsii, Luhanskoï oblasnoï viiskovo-tsyvilnoï administratsii vid 19 kvitnia 2021 r. № 260 [The procedure for the development of regional target programs, financing, monitoring and reporting on their implementation: Approved by the order of the Luhansk Regional State Administration, the Luhansk Regional Military-Civil Administration of April 19, 2021]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/LU210103?an=19&ed=2021_04_19. [in Ukrainian]

11. Poriadok rozroblennia miskykh tsilovykh ta kompleksnykh prohram, monitorynhu ta zvitnosti pro yikh vykonannya: Zatverdzheno rozporiadzhenniam Odeskoho miskoho holovy vid 8 lystopada 2016 r. № 1115 [The procedure for developing city target and complex programs, monitoring and reporting on their implementation: Approved by the order of the Odesa Mayor dated November 8, 2016]. Ofitsiinyi sait mista Odesa. URL: <https://omr.gov.ua/ua/open-city/programs/poryadok-razrobotki-gorodskih-programm> [in Ukrainian]

12. Pro zatverdzhennia Prohramy «Zabezpechennia publichnoi bezpeky ta pravoporiadku na terytorii Pershotravnevskoi silskoi rady na 2020-2022 roky»: Rishennia Pershotravnevskoi silskoi rady Nikopolskoho raionu Dnipropetrovskoi oblasti vid 20 hrudnia 2019 r. № 1024-27/VII [On the approval of the Program "Ensuring public safety and law and order in the territory of the Pershotravnev village council for 2020-2022": Decision of the Pershotravnev village council of the Nikopol district of the Dnipropetrovsk region dated December 20, 2019.]. URL: <https://pershotravnevska.otg.dp.gov.ua/rishennya-gromadi/pro-zatverdzhennya-programi-zabezpechennya-publichnoyi-bezpeki-ta-pravoporyadku-na-teritoriyi-pershotravnevskoyi-silskoyi-radi-na-2020-2022-roki>. [in Ukrainian]

13. Pro zatverdzhennia «Prohramy profilaktyky zlochynnosti na terytorii Derazhnianskoi miskoi terytorialnoi hromady na 2021-2025 roku»: Rishennia Derazhnianskoi miskoi rady Khmelnytskoi oblasti vid 14 sichnia 2021 r. № 6 [On the approval of the "Crime Prevention Program on the territory of the Derazhnyansk Territorial Community for 2021-2025": Decision of the Derazhnyansk City Council of the Khmelnytsky Region dated January 14, 2021.]. URL: <https://der.org.ua/wp-content/uploads/6.-Pro-zatverdzhennya-Programy-profilaktyky-1-1.pdf>. [in Ukrainian]

14. Pro Oblasnu kompleksu prohramu profilaktyky pravoporushen ta borotby iz zlochynnistiu na 2021 – 2023 roky: Rozporiadzhennia holovy Rivnenskoï oblasnoï derzhavnoï administratsii vid 16 liutoho 2021 r. № 105 [About the regional complex program for the prevention of offenses and the fight against crime for 2021-2023: Order of the head of the Rivne regional state administration dated February 16, 2021]. URL: <https://www.rv.gov.ua/npas/pro-oblasnu-kompleksnu-programu-profilaktiki-pravoporushen-ta-borotbi-iz-zlochinnisty-na-2021-2023-roki-105-2021>. [in Ukrainian]

15. Pro Kompleksu prohramu shchodo zabezpechennia zakonnosti, pravoporiadku, okhorony prav, svobod i zakonnykh interesiv hromadian ta oboronnoi roboty na 2021 – 2027 roku: Rishennia Poltavskoi oblasnoï rady vid 23 liutoho 2021 r. № 131 [About the Complex program for ensuring legality, law and order, protection of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens and defense work for 2021-2027: Decision of the Poltava Regional Council dated February 23, 2021]. URL: https://uns.adm-pl.gov.ua/?page_id=2150. [in Ukrainian]

16. Pro zatverdzhennia Prohramy spriannia diialnosti upravlinnia patrolnoi politsii v Zakarpatskii oblasti Departamentu patrolnoi politsii na 2022 – 2025 roky: Rishennia Tiachivskoi miskoi rady Zakarpatskoi oblasti vid 14 lypnia 2022 r. № 1551 [On the approval of the Program for Promoting the Activities of the Patrol Police Department in Zakarpattia Oblast of the Department of Patrol Police for 2022-2025: Decision of the Tyachiv City Council of Zakarpattia Oblast dated July 14, 2022]. URL: <https://tyachiv-city.gov.ua/docs/1255738/>. [in Ukrainian]

17. Pro kompleksnu Prohramu zabezpechennia okhorony prav i svobod liudyny, protydii zlochynnosti, pidtrymky publichnoi bezpeky i poriadku u Zhytomyrskii oblasti na 2021 – 2025 roky: Rishennia Zhytomyrskoi oblasnoï rady vid 27 travnia 2021 r. № 71 [On the comprehensive Program for the protection of human rights and freedoms, combating crime, maintaining public safety and order in the Zhytomyr Region for 2021-2025: Decision of the Zhytomyr Regional Council dated May 27, 2021]. URL: <https://zt.gov.ua/index.php/ofitsijni-dokumenti/normativni-dokumenti/rishennya-oblasnoji-radi>. [in Ukrainian]

18. Kompleksna prohrama profilaktyky zlochynnosti v Kirovohradskii oblasti na 2021-2025 roky: Zatverdzheno rishenniam Kirovohradskoi oblasnoï rady vid 19 liutoho 2021 r. № 57 [Comprehensive crime prevention program in the Kirovohrad Region for 2021-2025: Approved by the decision of the Kirovohrad Regional Council dated February 19, 2021]. URL: <https://oblrada.kr.ua/decission/2757/pro-zatverdzhennya-kompleksnoi-programi-profilaktiki-zlochinnosti-v-kirovogradskij-oblasti-na-2021-2025-roki-26-02-2021>. [in Ukrainian]

19. Kompleksna prohrama profilaktyky zlochynnosti i pravoporushen na 2021-2025 roky: Zatverdzheno rishenniam Smolynskoi selyshchnoi rady vid 23 liutoho 2021 r. № 72 [Comprehensive program for the prevention of crime and offenses for 2021-2025: Approved by the decision of the Smolin settlement council dated February 23, 2021]. URL: <https://smolino-rada.gov.ua>. [in Ukrainian]

20. Pro zatverdzhennia Kompleksnoi prohramy profilaktyky zlochynnosti ta vdoskonalennia systemy zakhystu konstytutsiinykh prav i svobod hromadian po Bashtanskii miskii radi na 2017-2021 roky: Rishennia Bashtanskoi miskoi rady vid 6 kvitnia 2017 r. № 6 [On the approval of the Comprehensive Program of Crime Prevention and Improvement of the System of Protection of Constitutional Rights and Freedoms of Citizens by the Bashtan City Council for 2017-2021: Decision of the Bashtan City Council dated April 6, 2017]. URL: <https://sheriffua.org/Media/files/documents/63f129f80b4c6e049d41effd28cd1086.pdf> [in Ukrainian]

21. Shadska U. (2018) Bezpeka hromady – poshuk spilnykh rishen [Community security – finding joint solutions]: navchalnyi posibnyk. Kyiv, 154 s. [in Ukrainian]
22. Pro Natsionalnu politsiiu: Zakon Ukrainy vid 2 lypnia 2015 r. № 580-VIII [On the National Police: Law of Ukraine dated July 2, 2015]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2015. № 40-41. St. 379. [in Ukrainian]
23. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 r. № 2469-VIII [On the national security of Ukraine: Law of Ukraine dated June 21, 2018]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2018. № 31. St. 241. [in Ukrainian]
24. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 5 liutoho 2015 r. № 156-VIII [On the principles of state regional policy: Law of Ukraine dated February 5, 2015]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2015. № 13. St. 90. [in Ukrainian]
25. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 5 serpnia 2020 r. № 695 [On the approval of the State Strategy for Regional Development for 2021-2027: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 5, 2020]. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2020. № 67. St. 2155. [in Ukrainian]
26. Rehionalni stratehii rozvytku na period do 2027 roku [Regional development strategies for the period until 2027]. Ofitsiinyi veb-sait Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-na-polityka/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku-na-period-do-2027-roku/regionalni-strategiyi-rozvytku-na-period-do-2027-roku/> [in Ukrainian]
27. Pro rozroblennia prohnosnykh i prohramnykh dokumentiv ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku ta skladannia proektiv Biudzhetnoi deklaratsii ta derzhavnoho biudzhetu: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 kvitnia 2003 r. № 621 [On the development of forecast and program documents of economic and social development and the preparation of drafts of the Budget Declaration and the state budget: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 26, 2003]. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2003. № 18. № 64. St. 834. [in Ukrainian]
28. Pro Kompleksnu oblasnu prohramu «Pravoporiadok na 2021-2025 roky»: Rishennia Sumskoi oblasnoi rady vid 23 lypnia 2021 r [About the Comprehensive Regional Program "Law and Order for 2021-2025": Decision of the Sumy Regional Council dated July 23, 2021]. URL: <http://www.prav-org.sm.gov.ua/index.php/uk/programi-rozvitku> [in Ukrainian]

УДК 343.9:343.54

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-2-3>**Кузьменко Сергій Сергійович**

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4

Донецького державного університету внутрішніх справ

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПОПЕРЕДЖЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИМ
ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ
НЕДОТОРКАНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ**

У статті розглянуті міжнародні нормативно-правові акти попередження насильницьким злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх. Аналіз міжнародно-правових актів та законодавства інших держав свідчить про те, що нині практично всі країни світу мають норми, тією чи іншою мірою пов'язані з кримінально-правовою охороною суспільної моралі. Існування цих норм зумовлено необхідністю державного контролю за проституцією, обігом порнографічної продукції, а також наявністю зобов'язань на рівні міждержавних відносин. Зазначено, що в міжнародній практиці немає загальновізна-них стандартів законодавчого врегулювання ринку сексуальних послуг – у кожній державі запроваджено особливі правові підходи з урахуванням національних традицій. Водночас у більшості європейських країн на фоні лояльного ставлення до осіб, які займаються проституцією, запроваджено суворіші, ніж в Україні, санкції за вияви сексуального насильства щодо дітей. На рівні багатьох штатів (наприклад, ст. 230 КК штату Нью-Йорк) за вчинення проституції карають не тільки особу, яка надає платні сексуальні послуги, а й особу, яка ними користується (так зване патрунування). Такий принцип американського законодавця уявляється досить доречним, оскільки це дає змогу контролювати злочинну діяльність з усіх її боків; створювати доказову базу; запобігати злочинам. Таким чином, вищезазначені та інші міжнародні документи покладено в основу законодавств багатьох країн, у межах яких розроблено закони щодо боротьби із сексуальною експлуатацією (США, Німеччина, Швеція, Нідерланди та ін.).

Ключові слова: сексуальне насильство, дитина, статева свобода, статева недоторканість, запобігання, міжнародно-правові засади, конвенція.

**Kuzmenko S. S. FOREIGN EXPERIENCE IN THE PREVENTION OF VIOLENT CRIME
AGAINST SEXUAL FREEDOM AND SEXUAL INCOMPLETENESS OF MINORS**

The article considers international legal acts to prevent violent crimes against sexual freedom and sexual integrity of the child. An analysis of international legal acts and legislation of other states shows that today almost all countries of the world have norms, to some extent related to the criminal law protection of public morality. The existence of these norms is due to the need for state control over prostitution, the circulation of pornographic products, as well as the existence of obligations at the level of interstate relations. It is noted that in international practice there are no generally accepted standards of legal regulation of the market of sexual services - in each country special legal approaches are introduced, taking into account national traditions. At the same time, in most European countries, against the background of loyalty to persons engaged in prostitution, stricter sanctions have been introduced than in Ukraine for sexual violence against children. The urgency of the topic is due to the fact that the expansion of the process of European integration of Ukraine requires the implementation of standards of protection of human rights and freedoms recognized in the law enforcement practice. This is especially true of children who, because of psychological, social and personal immaturity, dependence on adults, lack of life experience and many other factors, are least protected from the dangers, including sexual abuse (according to UNICEF, every fifth child in Europe becomes sexually abused). World-wide humanitarian approaches to the protection of the sexual integrity of the child are enshrined in the Geneva Declaration of the Rights of the Child 1924 p., And subsequently in the Universal Declaration of Human Rights 1948 p., The Declaration of the Rights of the Child 1959, the 1989 Convention on the Rights of the Child (ratified in Ukraine 1991 p. .), The Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse. In accordance with international standards, in addition to the punishment of the perpetrators, work should be done with those who have committed acts of a sexual nature, to prevent new violations, as well as to rehabilitate victims. Unlike the EU criminal law doctrine, US federal law addresses the issue of criminal protection of child sexual abuse more broadly, including in the "child sexual abuse" group of acts that have more than direct but also the indirect link with the sexual motivation

of the guilty person. These actions are divided into two types by American criminologists: adult and child sexual intercourse (incest) and extramarital sex (pedophilia). At the level of law, most U.S. states punish not only the person who provides sexual services but also the person who uses them (so-called "patronage"). This principle of the American lawmaker seems to be quite relevant because it allows to create evidence base, prevent crime.

Key words: *sexual violence, child, sexual freedom, sexual integrity, prevention, international legal principles, convention.*

За час незалежності Українська держава постійно вживала заходи з метою формування, реалізації та зміцнення політики у сфері захисту прав і свобод дитини, що ґрунтується на системі міжнародно-правових принципів захисту прав дітей. Декларацією прав дитини (1959 р.) [1] визначено, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження. Враховуючи те, що цей міжнародний документ ратифіковано, Українська держава повинна дотримуватись принципів цього акта [2, с. 8].

Міжнародно-правові засади запобігання жорстокому поводженню з дітьми на рівні ООН визначаються Загальною декларацією прав людини 1948 р. (ст. 5), Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 р. (ст. 7) й іншими базовими міжнародно-правовими документами з прав дитини.

Комітет міністрів Ради Європи прийняв цілу низку рекомендацій, розроблених для країн-членів: Рекомендація № R (79) 17 щодо захисту дітей від несправедливого ставлення; Рекомендація № R (85) 4 щодо насильства в сім'ї; Рекомендація № R (87) 21 щодо допомоги жертвам та попередження віктимізації; Рекомендація № R (90) 2 щодо соціальних заходів з насильства в сім'ї; Рекомендація № R (93) 2 щодо медико-соціальних аспектів нанесення шкоди дітям; Рекомендація № R (2000) 11 щодо заходів, спрямованих проти торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації; Рекомендація № R (2001) 16 щодо захисту дітей від сексуальної експлуатації; Рекомендація № R (2002) 5 щодо захисту жінок від насильства в сім'ї.

У 1949 році у Нью-Йорку підписано Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами (СРСР приєднався до зазначеної Конвенції у 1954 році) [3]. Вона замінила та об'єднала

всі попередні конвенції про боротьбу з торгівлею жінками, сам злочин, відповідно до неї, стали розглядати як більш загальне явище – «торгівля людьми». На сьогодні ця Конвенція залишається чи не єдиним універсальним чинним міжнародно-правовим актом з цього питання.

Конвенцією 1949 року визнано злочинами міжнародного характеру такі діяння: звідництво, схилення та спокушення іншої особи з метою проституції навіть за згоди цієї особи; експлуатація проституції іншої особи, навіть за її згоди; утримання будинку розпусти чи управління ним, а також свідоме фінансування та участь у фінансуванні будинку розпусти; здача в оренду або найом будівлі чи іншого місця, або частини такого, знаючи, що вони будуть використовуватися з метою проституції третіми особами; замах на вчинення вищезазначених дій, а також підготовка до них та навмисна співучасть в цих діях (ст. 1–4).

Усі перераховані діяння визнані екстрадиційними, тобто такими, за які передбачено видачу злочинців як за наявності двостороннього договору між державами, так і за відсутності останнього (ст. 8). Передбачено і кримінальне переслідування злочинців за нормами національного законодавства (ст. 9). Власне заняття проституцією не вважається злочином, заборонена реєстрація проститутток та видання їм особливих документів» (ст. 6). Ця норма покликана захистити людську гідність жінки.

Конвенція передбачила заходи запобігання торгівлі людьми з метою проституції. При цьому держави-учасниці поклали на себе такі обов'язки: приймати необхідні нормативні акти для захисту жінок та дітей з числа іммігрантів та емігрантів у пунктах їх прибуття та відправлення, а також на шляхах їх слідування; вживати заходів для відповідного оповіщення населення про небезпеку торгівлі людьми; забезпечувати спостереження

за залізничними станціями, аеропортами, морськими портами для запобігання цим злочинам, повідомляти відповідним органам влади про прибуття підозрюваних у вчиненні таких злочинів та їх жертв; вживати необхідних заходів для спостереження за конторами з працевлаштування для попередження осіб про можливість їх експлуатації з метою проституції; надавати допомогу особам, які стали жертвами міжнародної торгівлі людьми, а за їх бажанням сприяти репатріації.

Водночас, Конвенція 1949 року виявилася недостатньо ефективною і щодо забезпечення захисту прав жінок, які є жертвами торгівлі, і боротьби з торгівлею людьми: у ній не передбачено широкий захист прав людини. Конвенція не розглядає жінок незалежними суб'єктами, наділеними правами і розумом, а навпаки, кваліфікує їх як уразливу групу, що потребує захисту лише від «пороків проституції». Конвенція 1949 року недостатньо захищає жінок від порушень основних прав людини, що мають місце в процесі торгівлі людьми, і містить обмежені засоби правового захисту таких ситуацій, посилюючи тим самим маргіналізацію жінок, які стали жертвами злочинної торгівлі, та підвищуючи ступінь їх уразливості щодо порушення прав людини [4, с. 138–139].

Після прийняття в 1949 році Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми висувались різні пропозиції щодо розширення сфери охоплення визначення поняття «торгівлі людьми» на ті форми вербування, які не мають безпосереднього зв'язку з проституцією. Більш широке визначення включало б «перевезення будь-якої особи з одного місця на інше з метою підкорити її фактичній та незаконній владі інших осіб за допомогою насильства чи погрози насильства, або за рахунок зловживання становищем у результаті родинних зв'язків чи шляхом обману іншої особи».

Загальна рекомендація № 19 Комітету з ліквідації дискримінації проти жінок більш детально визначила параметри експлуатації проституції, підкреслюючи, що бідність та безробіття сприяють розширенню можливостей торгівлі жінками. Крім існуючих форм торгівлі жінками, виникли й нові форми ек-

сплуатації жінок такі, як секс-туризм, найм домашньої служниці з країн, що розвиваються, для роботи в розвинених країнах, а також організація шлюбів між жінками з країн, що розвиваються, і чоловіками – громадянами інших країн. Така практика несумісна з принципом рівноправного використання жінками прав людини і поваги їх прав та гідності. Вона робить жінок особливо уразливими до насильства і зловживань.

У 1959 р. ООН ухвалює документ, безпосередньо спрямований на захист дітей від насильства та порушення їх прав – Декларацію прав дитини, однак вона не має юридично обов'язкової сили та містить лише рекомендації державам-учасницям [1]. 20 листопада 1989 р. ухвалено Конвенцію ООН про права дитини – так звану «світову конституцію прав дитини», яка проголошує право на рівень життя, достатній для забезпечення розвитку дитини, ліквідацію насильства і сексуальної та економічної експлуатації дітей [5].

Конвенція відіграє принципово важливу роль у викорінюванні усіх форм насильства щодо дітей. Низку її положень безпосередньо спрямовано на протидію сексуальному насильству та захист прав дитини – жертви насильства, а саме у ст. 28 Конвенції закріплено, що держави-учасниці вживають усіх заходів щодо забезпечення в суспільстві поваги до людської гідності дитини. У ст. 34 Конвенції передбачено, що держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. Ст. 37 визначає обов'язок держав-учасниць забезпечити, щоб жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують її гідність, видам поведження чи покарання. Спеціальною статтею, що спрямована на заборону жорстокого поведження стосовно дитини, є ст. 79 Конвенції, у якій зазначається, що держави-учасниці вживають усіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи злого і брутального поведження та експлуатації, включаючи

дії сексуального характеру, як з боку батьків, законних представників, так і будь-якої іншої особи. Важливо, під «жорстоким поведінням з дітьми» у тексті Конвенції розуміють як насильницькі, такі і ненасильницькі дії сексуального характеру щодо дітей [6, с. 49].

Тривалий час на міжнародному рівні проблематику прав людини розглядали переважно в контексті взаємовідносин людини й держави (незаконні дії державних органів, антидемократичні політичні режими та ін.). Проблеми порушення прав людини у приватній сфері були ретельно приховані під заборону втручання в особисте та сімейне життя. Однак в останні десятиріччя центр уваги міжнародної спільноти змістився у бік зобов'язань держави щодо захисту прав людини і у приватній сфері, що дало поштовх для формування міжнародних стандартів із запобігання та протидії різним формам насильства над дітьми [2, с. 29].

Уперше на рівні ООН проблему насильства над дітьми було актуалізовано завдяки активним спільним діям міжнародного руху на захист прав жінок. Вона потрапила до поля зору світової спільноти як складова проблеми подолання насильства стовно жінок, що було визнано виявом дискримінації та грубою формою порушення прав людини.

Поступове визнання феномена насильства і його розмаху збігалося з визнанням де-юре принципу рівності жінок і чоловіків та всебічним його закріпленням у численних міжнародних правових актах. Загальні положення щодо рівності прав жінок та чоловіків, права кожного на життя, свободу та тілесну недоторканість, заборона тортур або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує його гідність, поведіння і покарання; безпідставного втручання в особисте та сімейне життя, посягання на недоторканість його житла, дискримінації за будь-якою ознакою отримали міжнародне визнання та закріплення в базових документах ООН з прав людини: Загальній декларації прав людини (1948 р.), Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966 р.). Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.), Конвенції ООН про права дитини (1989 р.) та факультативних

протоколах до неї, Конвенції ООН про права інвалідів (2006 р.), Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (2007 р.). Усі ці міжнародно-правові договори визнано Україною. Вони мають обов'язкову юридичну силу та підлягають застосуванню судами України. Зміст базових категорій, що закладені в міжнародно-правових актах, конкретизується на рівні національного законодавства, а також прецедентним правом Європейського Суду з прав людини. Слід підкреслити, що Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» практика Європейського суду з прав людини, тобто його прецедентне право, офіційно визнана джерелом права України (ст. 17 Закону).

Про єдність стандартів ООН та Ради Європи у сфері протидії жорсткому поведінню з дітьми свідчить той факт, що Європейський суд розпочав посилається у своїх рішеннях на Конвенцію ООН про права дитини. У справі «А. проти Великобританії» Суд посилається безпосередньо на ст. 37 та ст. 19 Конвенції ООН про права дитини, про які йшлося раніше, та рекомендує державам здійснювати захист дітей, які перебувають під опікою батьків або інших осіб, від «усіх форм фізичного та психічного насильства, включаючи дії сексуального характеру» [7].

Міжнародне право приділяє особливу увагу запобігання «особливо небезпечним формам жорстокого поведіння з дітьми», до яких віднесено, зокрема, дитячу проституцію, дитячу порнографію, сексуальну експлуатацію дітей та деякі інші. З метою протидії цим небезпечними проявам насильства відносно дітей на рівні ООН розроблено та відкрито для підписання Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, а також Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності [8].

Протокол про попередження і скасування торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми,

визначає в підпункті а) ст. 3 торгівлю людьми як «... здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передача, переховування чи утримання людей шляхом погрози силою чи її застосування або інших форм примусу, крадіжки, шахрайства, обману, зловживання владою чи уразливістю становища, або шляхом підкупу, у вигляді плати чи вигоди, для отримання згоди особи, що контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб чи інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи практики, подібні рабству, підневільний стан чи вилучення органів». Згода жертви на заплановану експлуатацію до уваги не береться, якщо було використано будь-який із засобів впливу, передбачених підпунктом (а) статті 3 Протоколу.

Цей міжнародно-правовий акт, безумовно, став значним внеском у розуміння необхідності боротьби з торгівлею жінками. Одним із найбільш спірних моментів документа, що стало перешкодою на шляху його поширення, є пункт про добровільну проституцію, до того ж позиція стосовно жертв торгівлі очікувалася бути кращою.

На попередження найтяжчих форм жорстокого поводження з дитиною спрямовано Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, 2007 року [9]. У Конвенції відзначено, що сексуальна експлуатація дітей, зокрема у формах дитячої порнографії та проституції, а також всі інші форми сексуального насильства стосовно дітей, у тому числі діяння, які вчинюються за кордоном, є руйнівними для дитячого здоров'я та психосоціального розвитку; сексуальна експлуатація та сексуальне насильство стосовно дітей набули тривожних розмірів на національному та міжнародному рівнях, зокрема стосовно зростаючого використання як дітьми, так і злочинцями інформаційно-комунікаційних технологій, і що запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами потребують міжнародного співробітництва.

Усі країни Західної Європи та Північної Америки дійшли висновку, що створення

ефективної законодавчої системи протидії сексуальної експлуатації дитини потребує її постійний аналіз щодо виявлення «слабких» сторін, прогалин і лазівок. У багатьох країнах поштовхом до початку розбудови відповідного законодавства та подальшого його реформування стали зусилля адвокатів жертв, а також представників академічних кіл і юристів, які були віддані справі боротьби з побутовим насильством, захисту жертв та покарання кривдників [10, с. 56].

На відміну від українських кримінально-правових стандартів, федеральне законодавство США дуже широко підходить до питання щодо охорони прав, свобод та інтересів особи, передусім тих, які загрожують її життю, здоров'ю, честі, волі, гідності, статевій свободі та статевої недоторканості. Такий висновок випливає з аналізу положень Федерального кримінального кодексу і правил США. Федеральні сексуальні посягання (злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи) передбачені положеннями глави 109А «Сексуальне зловживання», гл. 110 «Сексуальна експлуатація та інше зловживання дітьми» та гл. 110А «Побутове насильство та сталкінг» розділу 18 Зводу законів США [11].

Незважаючи на законодавчі стандарти, ФБР у своїх звітах продовжує вживати термін «насильницьке згвалтування», під яким розуміється посягання, що вчинене винятково стосовно жінки, тобто статеві зносини з особою жіночої статі із застосуванням насильства та проти її волі [12]. Проте у федеральному кримінальному законодавстві США потерпілими, як і суб'єктами сексуальних посягань, можуть бути особи будь-якої статі (як жіночої, так і чоловічої) [13, с. 309]. Слушно зауважити, що норми глави 109А (§§ 2241–2248) не розрізняють між собою згвалтування, насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом і деяких інших сексуальних злочинів. Замість цього закон оперує ключовим поняттям «сексуальне зловживання» («sexualabuse»). Сексуальне зловживання вчиняється винним шляхом «сексуального акту» («sexualact»), під яким розуміють статевий контакт природним або неприродним

способом, у тому числі з використанням рук, пальців рук або будь-яких інших предметів, умисне доторкання (не через одяг) до статевих органів особи, яка не досягла 16-річного віку, з метою образити, принизити, потурбувати або скривдити потерпілу особу, або з метою викликати або задовольнити власну статеву пристрасть (§ 2246). Злочином, що прирівнюється до сексуального зловживання, є образливий сексуальний контакт (§ 2244), під яким розуміють умисне торкання, через одяг чи без нього, статевих органів іншої особи з такою самою метою, яка властива при вчиненні статевого акту [13, с. 310].

У главі 110 «Сексуальна експлуатація та інше зловживання дітьми» (§§ 2251–2260) містяться не тільки кримінально-правові норми, що описують конкретні склади злочинів (сексуальна експлуатація дітей; продаж або купівля дитини; певна діяльність, що пов'язана з матеріальним залученням до сексуальної експлуатації неповнолітніх; певна діяльність, що пов'язана з матеріальним створенням або наявністю дитячої порнографії; поводження з матеріалами, що містять сексуально виражену поведінку; неповідомлення про зловживання дітьми; виробництво відверто сексуальних зображень неповнолітніх з метою ввезення до США), а й загальні кримінально-правові норми (кримінальна конфіскація, примусова реституція) та цивільно-правові норми (цивільна конфіскація та цивільно-правові засоби судового захисту щодо особистих ушкоджень) [11]. Отже, кримінально-правові положення цієї глави, передусім, покликані протидіяти сексуальному використанню дітей та дитячій порнографії.

Центральним поняттям, з яким пов'язана відповідальність за сексуальну експлуатацію та інше зловживання дітьми, є «сексуально виражена поведінка». Відповідно до § 2256, це поняття включає в себе дійсні чи уявні: статеві зносини в природній чи неприродній формі між особами однієї чи різної статі; бестіалізм (зоофілію); мастурбацію; садизм чи мазохізм; ексгібіціонізм. Оскільки у цьому разі йдеться про статеві збочення (перверсії), то їх вияв в аспекті сексуальної експлуатації та іншого зловживання дітьми є кримінально караним.

Отже, наявність статевого збочення при вчиненні сексуального посягання безпосередньо впливає на кваліфікацію [13, с. 311]. Покаранням за злочини, передбачені гл. 110 розд. 18 США, є штраф та/або тюремне ув'язнення на строк до 30 років (при цьому закон передбачає збільшення строку тюремного ув'язнення за наявності попередніх засуджень), а в разі загибелі людини – смертну кару або тюремне ув'язнення на будьякий строк, або довічне тюремне ув'язнення. До винного також застосовують примусову реституцію, кримінальну чи цивільну конфіскацію майна тощо [14].

Спеціальні випадки розповсюдження матеріалів з дитячою порнографією передбачені відповідними нормами глави 110 «Сексуальна експлуатація та інше зловживання дітьми» розділу 18 Зводу законів США, які криміналізують такі дії: виробництво дитячої порнографії; продаж чи купівлю дітей з метою сексуальної експлуатації; володіння, розповсюдження та отримання дитячої порнографії; виробництво дитячої порнографії з метою її ввезення до Сполучених Штатів. Покарання за такі дії є суровим: штраф та/або тюремне ув'язнення на строк до 30 років (у певних випадках – довічне тюремне ув'язнення), а також конфіскація продукції, що містить дитячу порнографію, та особистого майна.

Діяння, що стосуються сексуальної експлуатації людей, зловживання неповнолітніми (передусім на сексуальному ґрунті) та зайняття проституцією тісно пов'язані між собою. Зокрема, на федеральному рівні є кілька статутів, що забороняють сексуальний туризм (перевезення), міжнародний і міжштатний продаж дорослих і дітей з метою сексуальної експлуатації та сексуальні зловживання неповнолітніми. Так, § 1951, що був доданий до розділу 18 Зводу Законів США на підставі Закону про захист жертв торгівлі людьми 2000 р., передбачає відповідальність за вербування, підбурювання (збаблення) чи заволодіння людиною для її залучення до комерційної сексуальної діяльності або отримання доходів від такої діяльності. Якщо цей злочин було вчинено із застосуванням насильства, примусу чи обману, а також щодо особи, яка не досягла 14 років, він карається

штрафом та/або тюремним ув'язненням на будь-який строк (максимум – довічним тюремним ув'язненням).

Особливої уваги вимагають випадки сексуального зловживання дітьми. У 2001 р. вчені Університету штату Пенсільванія встановили, що приблизно 293 тис. американських підлітків ризикують стати жертвою сексуальної експлуатації (більшість з них втекли із своїх неблагополучних сімей чи були покинутими сім'ями напризволяще, чи мешкали на вулицях). Через це нормами глави 117 «Перевезення для незаконної сексуальної діяльності та пов'язані з цим злочини» передбачено відповідальність за такі діяння: здійснення перевезення осіб з одного штату в інший чи за кордон з метою їх залучення до зайняття проституцією чи іншої сексуальної діяльності; примус чи підбурювання (зваблення) до такого перевезення, а також використання поштового чи іншого зв'язку для примусу чи підбурювання (зваблення) неповнолітньої особи із вказаною вище метою; перевезення неповнолітніх з метою втягнення у зайняття

проституцією чи іншу кримінально-карану діяльність, а також переміщення з метою вступу в сексуальні зносини із неповнолітніми; неподання звітів про іноземну особу, яка залучена до проституції чи іншої аморальної діяльності; використання поштового чи іншого зв'язку для передачі інформації про неповнолітнього, який залучається до сексуальної діяльності [13, с. 312].

На рівні багатьох штатів (наприклад, ст. 230 КК штату Нью-Йорк) за вчинення проституції карають не тільки особу, яка надає платні сексуальні послуги, а й особу, яка ними користується (так зване патрунування). Такий принцип американського законодавця уявляється досить доречним, оскільки це дає змогу контролювати злочинну діяльність з усіх її боків; створювати доказову базу; запобігати злочинам.

Таким чином, вищезазначені та інші міжнародні документи покладено в основу законодавств багатьох країн, у межах яких розроблено закони щодо боротьби із сексуальною експлуатацією (США, Німеччина, Швеція, Нідерланди та ін.).

Література:

1. Декларація про права дитини від 20 листоп. 1959 р. Верховна Рада України. URL: http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384.
2. Бандурка І. О. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні: монографія. Харків: Золота миля, 2015. 403 с.
3. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами: міжнарод. док., прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 2 груд. 1949 р. Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_162.
4. Небитов А. А. Генеза міжнародно-правових норм у сфері протидії сексуальній експлуатації. *Право.ua*. 2016. № 2. С. 137–144.
5. Конвенція про права дитини: міжнарод. док., прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 20 листоп. 1989 р. Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990. № 1. С. 205.
6. Джужа А. О. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання злочинам проти статевої недоторканості дитини: монографія. Київ, 2013. 193 с.
7. Конвенція ООН про права дитини, резолюція 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листоп. 1989 р. Ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789XII (78912) від 27 лют. 1991 р.
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: резолюція 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листоп. 2000 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 14. Ст. 1056. С. 340.
9. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення: міжнарод. док. від 25 жовт. 2007 р. *Верховна Рада України*. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=994_927&text=%F2%EE%F0%E3.
10. Кримінологія: навч. посіб. / Джужа О. М., Василевич В. В., Іванов Ю. Ф. та ін.; за заг. ред О. М. Джужи. Київ: Прецедент, 2006. 208 с.
11. Federal Criminal Code and Rules. St. Paul, Minn., West Group, 2018. 1436 p.
12. Definitions for crime trends from the FBI's Uniform Crime Reports. Criminal Offenses. 2019. URL: <http://www.fbi.gov>.

13. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія. Київ: КНТ, 2007. 594 с.

14. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. Київ: Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

References

1. Deklaratsiia pro prava dytyny (1959) .[Declaration on the Rights of the Child] vid 20 lystop. 1959 r. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384. [in Ukrainian].

2. Bandurka I. O. Kryminalno-pravovi zakhyst dytynstva v Ukraini (2015). [Criminal legal protection of childhood in Ukraine]: monohrafiia. Kharkiv: Zolota mylia, 403 s. [in Ukrainian].

3. Konventsiiia pro borotbu z torhivleiu liudmy i z ekspluatatsiieiu prostytutsii tretimy osobamy: mizhnarod (1949). [Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of Prostitutes by Others]. dok., pryiniaty Heneralnoiu Asambleieiu OON 2 hrud. 1949 r. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_162. [in Ukrainian].

4. Niebytov A. A. (2016). Geneza mizhnarodno-pravovykh norm u sferi protydii seksualnii ekspluatatsii [Genesis of international legal norms in the field of combating sexual exploitation]. *Pravo.ua*. № 2. S. 137–144. [in Ukrainian].

5. Konventsiiia pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child]: mizhnarod. dok., pryiniaty Heneralnoiu Asambleieiu OON 20 lystop. 1989 r. Zibrannia chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy. 1990. № 1. S. 205.

6. Dzhuzha A. O. (2013). Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady zapobihannia zlochynam proty statevoi nedotorkanosti dytyny [Criminal-legal and criminological ambushes of zapobigannya malice against the state nedoporkannosti children]: monohrafiia. Kyiv, 193 s. [in Ukrainian].

7. Konventsiiia OON pro prava dytyny [United Nations Convention on the Rights of the Child], rezoliutsiia 44/25 Heneralnoi Asamblei OON vid 20 lystop. 1989 r. Ratyfikovana Postanovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainy № 789KhII (78912) vid 27 liut. 1991 r.

8. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti [Organization convention ended against transnational organized wickedness]: rezoliutsiia 55/25 Heneralnoi Asamblei OON vid 15 lystop. 2000 r. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2006. № 14. St. 1056. S. 340.

9. Konventsiiia Rady Yevropy pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnoho rozbeshchennia [Convention for the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Arousal for the sake of Europe]: mizhnarod. dok. vid 25 zhovt. 2007 r. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=994_927&text=%F2%EE%F0%E3. [in Ukrainian].

10. Kryminolohiia (2006) [Criminology]: navch. posib. / Dzhuzha O. M., Vasylevych V. V., Ivanov Yu. F. ta in.; za zah. red O. M. Dzhuzhy. Kyiv : Pretsedent, 208 s. [in Ukrainian].

11. Federal Criminal Code and Rules. St. Paul, Minn., West Group, 2018. 1436 p.

12. Definitions for crime trends from the FBI's Uniform Crime Reports. Criminal Offenses. 2019. URL: <http://www.fbi.gov>.

13. Savchenko A. V. (2007) Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta federalne kryminalne zakonodavstvo Spoluchenykh Shtativ Ameryky: kompleksne porivnialno-pravove doslidzhennia [Criminal legislation of Ukraine and federal criminal legislation of the United States of America: a comprehensive comparative legal study]: monohrafiia. Kyiv: KNT, 594 s. [in Ukrainian].

14. Khavroniuk M. I. (2006) Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii [Criminal legislation of Ukraine and other states of continental Europe: comparative analysis, problems of harmonization]: monohrafiia. Kyiv: Yuryskonsult, 1048 s. [in Ukrainian].

УДК 378.01:364:338.246.8(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-2-4>**Марова Світлана Феліксівна**

доктор наук державного управління, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
та публічного управління
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-7887-4934

Никифоренко Наталія Олексіївна

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології
Маріупольського державного університету
ORCID: 0000-0003-1203-4681

Стойка Андрій Васильович

доктор наук державного управління, професор,
професор кафедри маркетингу та туризму
Маріупольського державного університету
ORCID: 0000-0001-5777-8153

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У статті показана необхідність підготовки управлінців та менеджерів для реалізації соціальної політики держави в умовах післявоєнного відновлення. Показано, що результатом повномасштабного вторгнення РФ на територію України стала зміна умов розвитку держави, що вимагає перегляду напрямів підготовки фахівців, при чому їх професійні компетенції для післявоєнного відновлення країни мають формуватися з урахуванням вимог та можливостей держави, галузей, регіонів. Обґрунтовано, що найбільш затребуваними напрямками підготовки в даних умовах є працівники охорони здоров'я, освіти, будівництва та фахівці в галузі публічного управління, адміністрування та менеджменту, здатні організувати роботу зазначених галузей. Для розробки ефективних програм підготовки управлінців/менеджерів були проведені консультації зі стейкхолдерами. Означені питання для обговорення. За результатами консультацій були отримані певні рекомендації щодо складання освітніх програм. Перелічені основні компетенції та результати навчання, які мають бути отримані слухачем в результаті вивчення кожного компоненту. Зроблено акцент на важливості вивчення комунікативної складової. Показано її зв'язок з загально- та спеціально-управлінською, іншомовною та IT-підготовкою. Автори наполягають, що володіння іноземною мовою щонайменше на рівні B2 є своєчасною й доцільною вимогою до державних службовців, управлінців та менеджерів.

Окрема увага приділена такій освітній компоненті, як проєктний менеджмент. Показано, що зараз в країні бракує фахівців даного напрямку, тому вивчення проєктного менеджменту є доцільним і актуальним. Автори вважають, що продовженням даної роботи буде спілкування з випускниками після набуття ними досвіду роботи за обраними напрямками й врахування їх побажань: посилення окремих складових, зменшення чи збільшення акцентів на певних освітніх компонентах.

Ключові слова: *управлінці, менеджери, стейкхолдери, освітні компоненти.*

Marova S. F., Nykyforenko N. O., Stoyka A. V. TRAINING OF SPECIALISTS FOR THE IMPLEMENTATION OF STATE SOCIAL POLICY IN THE CONDITIONS OF POST-WAR RECONSTRUCTION

The article highlights the need for training public administrators and managers to implement the state's social policy in the post-war recovery period. It is shown that the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation has resulted in a change in the conditions for the country's development, which requires a revision of the directions for training specialists. In addition, their professional competencies for post-war reconstruction should be formed taking into account the requirements and opportunities of the state, industries, and regions. It is justified

that the most in-demand directions for training in these conditions are healthcare, education, construction, and specialists in the field of public administration and management, who are capable of organizing the work of the aforementioned industries. Consultations were held with stakeholders to develop effective programs for training managers. Questions for discussion were identified, and recommendations were obtained regarding the preparation of educational programs based on the results of the consultations. The main competencies and learning outcomes that learners should acquire from studying each component are listed, with an emphasis on the importance of studying the communicative component and its link to general and special managerial, foreign language, and IT training. The authors argue that proficiency in a foreign language at least at the B2 level is a timely and reasonable requirement for government officials, public administrators and managers.

Special attention is paid to the educational component of project management. It is shown that there is currently a shortage of specialists in this field in the country, making the study of project management relevant and necessary. The authors believe that the continuation of this work will involve communication with graduates after they have gained work experience in their chosen field and taking into account their wishes: strengthening certain components, reducing or increasing certain accents on educational components.

Key words: public administrators, manager, stakeholders, educational components.

Однією з найважливіших складових внутрішньої політики держави є соціальна політика, метою якої є забезпечення добробуту, всебічний розвиток громадянина і суспільства в цілому. Найчастіше соціальну політику визначають як діяльність державних і громадських інститутів, суспільних груп та окремих осіб, спрямовану на реалізацію соціальних потреб людини, що забезпечують її життєдіяльність на основі принципу соціальної справедливості. Це передбачає розробку та впровадження комплексу соціально-економічних заходів держави та місцевих органів влади, спрямованих на захист базових прав людини, перелічених в Конституції України (ст. 23, 24, 27, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 53, 56).

Соціальна політика носить довгостроковий характер. Її формування, визначення основних напрямів, шляхів реалізації обумовлюється сукупністю внутрішніх і зовнішніх чинників, які детермінують перелік механізмів публічного управління, спрямованих на досягнення основних цілей державної політики. Зазвичай, розглядаючи такі чинники, науковці й фахівці-практики виділяють певні прояви глобалізаційних процесів, які являються важливими й актуальними і для внутрішніх аспектів розвитку українського суспільства. Досить повний перелік таких чинників, на наш погляд, наведено в роботі [1, с. 95]:

- формування інформаційного суспільства;
- формування суспільства сталого розвитку;
- формування громадянського суспільства;
- формування інноваційного суспільства;
- інтеграційні процеси (євро та євроатлантичні);

- демократизація суспільства;
- боротьба з корупцією;
- забезпечення гендерної рівності;
- антитерористична діяльність тощо.

Ефективна реалізація визначених напрямів вимагає систематичних зусиль з боку публічної влади, дотримання принципів демократичного управління із залученням бізнесу, громадськості, зацікавлених груп населення, тобто потребує підтримки всього суспільства. Здатність вирішувати актуальні для країни завдання затвердженої публічної політики безпосередньо залежить від рівня підготовки фахівців, надання їм певних професійних компетенцій. Виходячи з цього, система освіти України розробляла та впроваджувала плани підготовки спеціалістів для економіки країни.

Повномасштабне вторгнення РФ на територію суверенної України вплинуло на безпеку й якість життя населення, суттєво сповільнило розвиток економіки й розрушило велику частину промислового потенціалу, логістичної мережі, енергетичної інфраструктури, значною мірою унеможливило використання сільськогосподарських земель. Вплив, який завдала та продовжує завдавати війна, суттєво відображується й на соціальній складовій життя в Україні. Це і зменшення можливостей соціальної підтримки, оскільки система не встигає адаптуватися до значних міграційних рухів громадян, руйнування об'єктів соціальної інфраструктури. Згідно даних [2], задокументовані збитки, нанесені Україні діями РФ, склали на початок 2023 р. \$ 600 – 750 млрд.

Однак головною проблемою держави в умовах війни є люди. Після 24.02.2022 виїзд українців становив орієнтовно 6 млн людей (з урахуванням тих, хто повернувся, і вивезених Росією) [3]. Зрозуміло, що в цих умовах завдання соціальної політики мають формуватися під впливом дещо інших чинників. Це вимагає і перегляду системи підготовки фахівців з урахуванням вимог часу.

Тому темою статті визначено перегляд професійних компетенцій фахівців для післявоєнного відновлення країни з урахуванням вимог та можливостей держави, її галузей, регіонів, територій.

Враховуючи брак кваліфікованих кадрів, обумовлений змінами воєнного часу, необхідно визначити найбільш затребувані напрями підготовки. Цей вибір має базуватися на необхідності реалізації державою основних зобов'язань в межах її соціальної політики. На нашу думку, перш за все, слід було би виділити наступні напрями:

– медичні працівники. Уже зараз в країні є велика кількість людей, що зазнали фізичних та психологічних травм (в т.ч. діти), на тлі яких у багатьох загострилися хронічні захворювання;

– будівельники. Згідно даних Міністерства розвитку громад та територій, на кінець 2022р. пошкоджено або повністю зруйновано 149,3 тис. будівель, серед яких 131,4 тис. приватних будівель і 17,5 тис. багатопверхових. Збитки від руйнування житлового фонду на січень 2023р. склали \$ 55,5 млрд [2]. Тому для країни конче важливо в найкоротші строки відновити житлові будівлі, будови нежитлового призначення, дорожню інфраструктуру;

– освітяни – для налагодження системи підготовки фахівців, відновлення роботи дошкільних, шкільних установ та закладів вищої освіти. Станом на січень 2023 постраждало 3127 навчальних закладів, серед яких 1489 шкіл, 885 дитячих садочків, 517 будівель закладів вищої освіти [3]. Багато школярів та студентів, викладачів освітніх закладів різного рівня вимушено від'їхали за кордон і розглядають можливість продовжити навчання в країнах їх сьогоденного перебування. Існує ризик втрати цих людей для системи вищої

освіти України. Більшість навчальних закладів частково або повністю (в залежності від регіону, де вони розташовані) перейшли на on-line навчання, що в деяких випадках дуже впливає на якість підготовки;

– фахівці в галузі управління й адміністрування, менеджменту. На нашу думку, акцент має бути здійснений не на підготовці управлінських кадрів загального спрямування, а на підготовці фахівців, здатних здійснювати управлінську діяльність саме в означених напрямках. Тобто, визнаючи, що об'єкти публічного управління зазвичай є системами складними і багаторівневими, підготовка управлінців має враховувати не лише ознайомлення з основами знань про систему публічного управління та адміністрування або менеджменту, але й спиратися на вивчення базових понять про структуру, завдання, способи функціонування самого об'єкту управління. Вірність такого підходу підтверджується й в Плані відновлення України, розділ «Освіта», в якому [4, с. 147] першою ціллю є «Ефективне управління в системі вищої та фахової освіти».

Крім того, з огляду на євроінтеграційну спрямованість державної політики України, підготовка майбутніх управлінців має базуватися на європейських цінностях, враховувати як вимоги національного законодавства, так і відповідність його європейським регламентам.

Розуміючи нагальність такого запиту в найближчому майбутньому, група українських університетів – Маріупольський державний університет (МДУ), Донецький державний університет внутрішніх справ (ДонДУВС) (обидва – переміщені) та Київський Національний університет будівництва та архітектури – прийняли участь в конкурсі, оголошеному Програмою ім. Фулбрайта, та отримали грант на реалізацію проекту «Подвійний диплом: ефективна співпраця українських ЗВО задля відновлення інфраструктури України». В рамках даного проекту ДонДУВС прийняв на себе зобов'язання розробити нову магістерську програму «Публічне управління та адміністрування», а МДУ – магістерську програму «Менеджмент міжнародних інфраструктурних проєктів».

Обидві програми є, на наш погляд, актуальними, оскільки мають на меті підготовку фахівців, діяльність яких спрямована на відновлення держави.

Якщо програма «Менеджмент міжнародних інфраструктурних проєктів» має чітку спрямованість на проєктну діяльність з відбудови зруйнованої інфраструктури і, відповідно, в ній уже закладені певні складові, то слухачі програми «Публічне управління та адміністрування» можуть обрати відповідний напрям за рахунок використання системи вільного вибору дисциплін. Університет пропонує наступні:

- інфраструктурний розвиток регіону;
- регіональний розвиток в умовах цифровізації;
- управління євроінтеграційними процесами.

Для розробки ефективних програм підготовки управлінців/менеджерів необхідним було проведення консультацій зі стейкхолдерами для визначення наступних питань:

- які основні змістовні складові мають бути наявні в освітній програмі;
- якими знаннями, вміннями, навичками мають володіти управлінці/менеджери, зважаючи на специфіку їх майбутньої діяльності;
- яке співвідношення між окремими складовими програми слід вважати оптимальним;
- які особливості формування певних компетентностей слід враховувати;
- визначення глибини оволодіння управлінцями/менеджерами параметрів функціонування об'єкту управління;
- визначення значущих для управлінців/менеджерів особистих якостей, на розвиток яких варто скерувати саморозвиток здобувачів.

Основними перевагами залучення стейкхолдерів для розробки ефективних програм підготовки є можливість координації зусиль зацікавлених сторін, досягнення результативності впроваджуваних програм, можливість з'ясувати необхідність для держави підготовки фахівців саме даного напрямку.

За результатами соціологічного дослідження, проведеного в рамках гранту, були отримані певні рекомендації щодо складання освітніх програм. Загалом в структурі підго-

товки в обох програмах були виокремлені такі змістовні складові підготовки:

- світоглядна;
- загальноуправлінська (публічне управління, стратегічне та регіональне управління);
- спеціальна управлінська (публічне управління інвестиціями в умовах ревіталізації, антикризове управління, проєктний менеджмент);
- комунікативна (публічна комунікація, ділова мова);
- іншомовна;
- правнича;
- ІТ-складова;
- «софтівська» складова.

Для програми МДУ важливою складовою є технологічна (основи будівельної справи; основи урбаністики та просторового планування). При цьому технологічна складова має міти тісний взаємозв'язок, інтегрованість з іншими змістовними часинами, адже вона тісно пов'язана з фінансовою, правовою, комунікаційною та ІТ-інструментами тощо.

На думку стейкхолдерів, залучених до обговорення програм, технологічна та правнича підготовка відіграють допоміжну роль, а ІТ-підготовка та іншомовна підготовка – інструментальну. Акцент в освітніх програмах експерти робили на формуванні розвитку управлінських та комунікативних компетентностей.

Для генерування ідей, актуалізації підготовки майбутніх управлінців важливою частиною підготовки є світоглядна складова, яка передбачає ознайомлення з сучасними тенденціями суспільно-політичного, економічного, культурного розвитку, зокрема з 17 цілями сталого розвитку ЄС, політиками Ggreen Deal, гендерної рівності, інклюзивності, стратегіями та планами розвитку конкретних територій тощо. Результатом впровадження цієї компоненти мають стати такі компетенції майбутнього фахівця, як уміння мислити стратегічно, критично, креативно, структурувати ідеї та виокремлювати пріоритети.

Загальноуправлінська складова передбачає розвиток здатності до планування діяльності на оперативному та стратегічному рівні, здатності прогнозувати ризики на підставі ідентифікації проблем та встановлення причинно-

наслідкових зв'язків. І це є особливо важливим для умов післявоєнного відновлення країни. «В таких кризових умовах, для післявоєнної відбудови дуже важливим є навчання стратегічному плануванню. Навіть ми [наша організація], зі своїм певним досвідом, сьогодні опинилися в такій ситуації, коли не бачимо себе через пів року, тому що ми не розуміємо, що буде далі. Але ми над цим працюємо зараз, плануємо, робимо ревізію свого бачення майбутнього, наскільки це можливо, або різні варіанти прораховуємо, складаємо різні плани, щоб потім вже визначатися, за яким саме планом ми будемо діяти. Тобто, це не значить, що ми повністю все починаємо з нуля та обираємо щось нове. Повинні бути орієнтири, які відповідають саме нашим цінностям і саме нашим напрямам діяльності. Ми враховуємо свою експертність, досвід, свою команду і, спираючись на свої цінності, крокуємо далі» [5, с. 15]. При цьому експерти зазначають, що робота управлінців взагалі, а після війни особливо – це багаторівнева робота, коли необхідно приймати рішення в умовах невизначеності й нести за них відповідальність.

Достатньо розгорнуті й детальні рекомендації експерти надали стосовно змістовного наповнення підготовки управлінців та менеджерів такою компонентою, як проєктний менеджмент. Експерти зазначають, що на сьогодні країна відчуває брак управлінців та менеджерів, які володіють навичками реалізовувати проєкти, починаючи від розробки заявок, передпроєктної підготовки, створення команди і закінчуючи впровадженням проєкту. Залучення закордонних спеціалістів, які володіють цими навичками, мають певний досвід на навички є достатньо дорогим. Тому навчання вітчизняних слухачів, які з часом займуть цю нішу, є доцільним і виправданим. При цьому стейкхолдери надають навіть конкретні пропозиції щодо вивчення цього компоненту: «Навчаючи проєктному менеджменту, я б основну увагу приділив управлінню ризиками. Тут важливою є здатність управлінця бачити процеси різнорівнево. Про що йдеться – ризики операційні, ризики фіскальні, ризики юридичні, ризики проєкту, ризики партнерські і т. д. Вони всі в будь-якому випадку призводить

до репутаційного ризику. А якщо ми говоримо про міжнародні проєкти, то це обличчя нашої України в очах міжнародних партнерів. Отже управління ризиками я поставив би на першу сходинку» [5, с. 20].

Як уже зазначалося, обов'язковою умовою підготовки ефективних управлінців та менеджерів є надання їм навичок виконання типових управлінських функцій – планування, організація, робота з персоналом, керівництво й контроль – які набувають певної специфіки у кожному конкретному випадку. Це пояснює необхідність придбання навичок управляти командою, знати психологічні основи спілкування з метою застосовування індивідуального підходу до членів команди та правильного розподілення функцій, необхідність розвитку навичок активного слухання, володіння прийомом конструктивної критики. Володіння методами врегулювання конфліктів, вміння прояснювати інтереси сторін є одним з основоположних для управлінської діяльності, яка має здійснюватися з врахуванням воєнного та післявоєнного контексту, фізичної та психологічної травмованості людей. Все це підтверджує необхідність організації комунікативної підготовки не лише в межах освітньої програми, але й внаслідок використання здобувачами можливостей неформальної освіти, придбання ними «м'яких» навичок, до яких слід, в першу чергу, віднести креативність, самоорганізацію, відповідальність, адаптивність, гнучкість, саморозвиток, комунікабельність, цифрову грамотність, тайм-менеджмент.

Як підтвердження необхідності застосування в підготовці майбутніх управлінців комунікативної складової хотілося б додати думку стейкхолдерів, які вважають її навіть більш значущою порівняно з управлінськими компетентностями. Стейкхолдери визначали комунікативну складову підготовки управлінців та менеджерів як ключову, оскільки, на їх думку, 60-80 % проблем в реалізації проєктів пов'язані саме з людським чинником. «Статистика говорить, що десь 60-70% запізнь у проєкті стаються через людські непорозуміння всередині команди. Коли співробітники між собою у чомусь не можуть домовитися, не можуть знайти спільне рішення. Десь

запізналися с передачею інформації чи щось інше. Саме в цьому найбільша проблема. Задача менеджера ефективно зв'язати комунікацію, щоб команда працювала. Так, в нас є і зовнішні фактори, які спливають на проєкт, але внутрішні фактори, взаємини всередині команди впливають на ефективність проєкту перш за все» [5, с. 23]. Саме тому вони пропонують надавати відповідні дисципліни у співвідношенні 60% до 40%, але в межах програми на комунікативну складову закладати не більше 20% програмного контенту, залишивши іншу частину для неформальної освіти [5, с. 14].

Безумовно, розглядаючи комунікативну складову, слід звертати увагу не лише на вміння будувати стосунки та розподіляти ролі всередині управлінської команди.

Не менш важливими є зовнішні комунікації: з донорами, з місцевою владою, налагодження й підтримування постійного діалогу з громадами. Не дивлячись на те, що партисипація в Україні ще не набула значного розвитку й післявоєнна відбудова потребуватиме швидкого прийняття рішень, ці рішення мають прийматися за принципом «нічого для людей без людей».

Говорячи про комунікацію, особливо про її зовнішній аспект, неможна не зупинитися на іншомовній підготовці. Сьогодні знання іноземної мови – обов'язкова характеристика сучасного керівника. І це не просто іміджевий чинник. Саме вільне володіння іноземною

мовою дає змогу контактувати з колегами, однодумцями, дискутувати з опонентами, знаходити спільні думки, шукати донорів і партнерів не лише в країні, а й за її межами. Необхідність посилення іншомовної підготовки слухачів вищих навчальних закладів відображена й в Плані відновлення України [4, с.151]. На прикладі розвитку вищої освіти показано, що вивчення англійської мови дасть змогу Україні інтегруватися в глобалізаційні процеси, залучати іноземців до дистанційного вступу в українські ЗВО.

Саме тому вважаємо своєчасною й доцільною вимогу до державних службовців, управлінців та менеджерів володіти іноземною мовою щонайменше на рівні B2.

На підставі пропозицій експертів, нашого бачення щодо співвідношення окремих складових в розроблених в рамках проєкту «Подвійний диплом: ефективна співпраця українських ЗВО задля відновлення інфраструктури України» програмах «Менеджмент міжнародних інфраструктурних проєктів» та «Публічне управління та адміністрування» були визначені компетентності та результати навчання, якими мають оволодіти здобувачі відповідних програм. Необхідним, на нашу думку, продовженням даної роботи буде спілкування з випускниками після набуття ними досвіду роботи за обраними напрямками й врахування їх побажань: посилення окремих складових, зменшення чи збільшення акцентів на певних освітніх компонентах.

Література

1. Публічне управління та адміністрування : Підручник / уклад. В. Д. Бакуменко, О. О. Красноручський, О. С. Белоусова, О. В. Дудник та ін. ; за заг. ред. В. Д. Бакуменка, О. О. Красноручського О. О. Харків : ХНТУСГ, 2019. 270 с.
2. В. Саєнко. У Кабміні оцінили збитки України від війни. URL: unian.net.
3. Рік масштабної війни. URL: delo.ua.
4. Проєкт Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Освіта і наука» / Національна Рада відновлення України від наслідків війни. URL: <http://uploads-ssl.webflow.com>
5. Компетентності та результати навчання випускників магістерських програм з підготовки менеджерів міжнародних інфраструктурних проєктів очима стейкхолдерів. Аналітичний звіт за результатами соціологічного дослідження. Київ, 2023. 41 с.

References

1. Publichne upravlinnia ta administruvannia : Pidruchnyk / uklad. V. D. Bakumenko, O. O. Krasnorutskyi, O. S. Bielousova, O. V. Dudnyk ta in. ; za zah. red. V. D. Bakumenka, O. O. Krasnorutskoho O. O. Kharkiv : KhNTUSH, 2019. 270 s.

2. V. Saienko. U Kabmini otsinyly zbytky Ukrainy vid viiny. URL: unian.net.
3. Rik masshtabnoi viiny. URL: delo.ua.
4. Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy. Materialy robochoi hrupy «Osvita i nauka» / Natsionalna Rada vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny. URL: <http://uploads-ssl.webflow.com>
5. Kompetentnosti ta rezultaty navchannia vypusknnykh mahisterskykh prohram z pidhotovky menedzheriv mizhnarodnykh infrastruktornykh proektiv ochyma steigolderiv. Analitychnyi zvit za rezultatamy sotsiologichnoho doslidzhennia. Kyiv, 2023. 41 s.

УДК 343.9.01

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-2-5>**Пономарьова Тетяна Ігорівна**

кандидат юридичних наук,

завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання

кримінальним правопорушенням факультету № 3

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0002-5924-614X

**СТРУКТУРА ОСОБИСТОСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ЖЕРТВИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ**

У статті розглянуто особливості структури неповнолітньої жертви кримінального правопорушення. Вказано, що під структурою особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення необхідно розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників та факторів, котрі впливають на індекс ймовірності потрапляння підлітка у кримінально протиправну ситуацію, що зумовлено наявністю сприяючих умов. Зазначено, що будь-яка жертва – це заручник власної поведінки та вміння реагувати на нестандартні ситуації. Детермінація віктимної поведінки не залежить від тяжкості кримінального правопорушення, вона пов'язана насамперед зі ступенем фактичної ролі жертви в механізмі кримінально протиправної поведінки та її інтеракції із суб'єктом правопорушення. Підсумовано, що до структури особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення має входити: 1) демографічні ознаки – особливості людини, які характеризують її як біологічну, розумну істоту, наділену певними елементарними рольовими функціями (стать, вік, сімейне становище тощо); 2) соціально-побутові – особливості людини, набуті внаслідок дорослішання, якими зумовлено якість виховання в родині, закладах освіти тощо. Соціально-побутові ознаки визначають загальне уявлення неповнолітнього про базові речі; 3) громадянсько-рольові – особливості людини, які формують її як громадянина країни (дотримання конституційних обов'язків); 4) морально-ціннісні – уявлення неповнолітнього про духовність, саморефлексія, розуміння найвищої цінності людського буття та усіх, пов'язаних із цим матерій; 5) психолого-медичні – особливості, які зумовлені відхиленнями у здоров'ї дитини, що сприяє віктимізації; 6) кримінологічні – інтеракція з кримінальним правопорушником та всі пов'язані з цим об'єктивні та суб'єктивні фактори віктимізації. Запропонована структура зумовлює відповідну типологію неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень.

Ключові слова: неповнолітній, жертва, кримінальне правопорушення, детермінація, структура, ознаки, суб'єкт правопорушення.

Ponomarova T. I. PERSONALITY STRUCTURE OF A MINOR VICTIM OF A CRIMINAL OFFENSE

The article examines the peculiarities of the structure of a minor victim of a criminal offense. It is indicated that the personality structure of a minor victim of a criminal offense should be understood as a set of objective and subjective factors and factors that affect the index of the probability of a teenager falling into a criminally illegal situation, which is caused by the presence of enabling conditions. It is noted that any victim is a hostage of his own behavior and ability to react to non-standard situations. The determination of victim behavior does not depend on the severity of the criminal offense, it is primarily related to the degree of the actual role of the victim in the mechanism of criminal illegal behavior and its interaction with the subject of the offense. It is summarized that the structure of the personality of a minor victim of a criminal offense should include: 1) demographic characteristics - human characteristics that characterize him as a biological, intelligent being endowed with certain elementary role functions (gender, age, family status, etc.); 2) social and domestic – human characteristics acquired as a result of growing up, which determine the quality of upbringing in the family, educational institutions, etc. Social and household characteristics determine the general idea of a minor about basic things; 3) civic-role – features of a person that shape him as a citizen of the country (observance of constitutional duties); 4) moral and value – a minor's idea of spirituality, self-reflection, understanding of the highest value of human existence and all related matters; 5) psychological and medical - features that are caused by deviations in the child's health, which contributes to victimization; 6) criminological - interaction with a criminal offender and all related objective and subjective factors of victimization. The proposed structure determines the appropriate typology of minor victims of criminal offenses.

Key words: minor, victim, criminal offense, determination, structure, signs, subject of the offense.

Вступ. Представники сучасної віктимологічної науки все частіше почали робити спроби відійти від класичного розуміння сутності віктимної поведінки потерпілого від кримінального правопорушення та особливостей його особистості як детермінанта віктимності. Однак, незважаючи на це, закладений «скелет» уявлення про кримінально небезпечну поведінку залишається універсальним та являє собою схему: «віктимогенні чинники та фактори – викривлення уявлення про здорову та безпечну поведінку – неприйняття потенційної кримінально протиправної небезпеки – віктимізація». Отже, ми можемо стверджувати, що віктимна поведінка завжди починається з компіляції внутрішніх та зовнішніх чинників, котрі негативно впливають на свідомість людини. При цьому, на жаль, віктимна поведінка інколи трансформується у кримінально протиправну, що зумовлено тим, що вони обидві мають спільне ядро, яким є девіантність. Таким чином, ураховуючи актуальність та доцільність розгляду структури та типології жертви кримінального правопорушення як «керівного центру» віктимності, пропонуємо зупинитись на цьому питанні більш детально.

Матеріали та метод. В ході дослідження було проаналізовано національне кримінальне законодавство, а також наукові праці українських та зарубіжних вчених. Методологічну основу дослідження складають положення діалектичного матеріалізму, соціологія та психологія віктимної поведінки, а також заснований на їх основі комплекс загальнонаукових теоретичних методів, серед яких: антропологічний, системно-структурний, компаративний, синергетичний, соціологічний.

Результати. Відтак «за прийнятою у віктимології методикою дослідження жертви кримінального правопорушення до її структури входять: 1) соціально-демографічні ознаки (стать, вік, освіта, сімейний стан тощо); 2) кримінально-правові ознаки (роль жертви в генезисі злочинної поведінки та у створенні криміногенної ситуації); 3) соціально-рольова характеристика, що включає в себе сукупність видів діяльності особи в системі суспільних

відносин як громадянина, сім'янина, члена трудового колективу тощо; 4) морально-психологічна характеристика, що відображає ставлення особи до соціальних цінностей і соціальних функцій, які вона виконує. Вона виявляється у ставленні до держави, суспільства, громадянських обов'язків, колективу, оточуючих людей, себе тощо. Сюди ж належить і кримінально-правова система особи, тому що потерпілий зазвичай з'являється в процесі застосування кримінально-правових норм» [1, с. 110]. На нашу думку, запропонована структура особистості жертви кримінального правопорушення є не повною мірою завершеною. По-перше, такого роду структура зумовлює той вид суспільно небезпечного діяння, від якого потенційно може постраждати конкретна особа. Інакше кажучи, не будь-яка людина може стати жертвою. Наприклад, потерпіти від незаконного абортів може тільки вагітна жінка, від незаконного проведення дослідів – особа, яка підходить у ролі піддослідного за певними ознаками тощо. Тобто особливості особистості жертви завжди корелюються із ситуативно-варіативним фактором, який зумовлює конкретний вид протиправного діяння відносно конкретної особи. По-друге, під час характеристики жертви, зокрема неповнолітньої, ми маємо враховувати медичну сторону її особистості, тобто певні захворювання, котрі зумовлюють її віктимність. Отже, під структурою особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення необхідно розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників та факторів, котрі впливають на індекс ймовірності потрапляння підлітка у кримінально протиправну ситуацію, що зумовлено наявністю сприяючих умов. Ураховуючи вказане, вважаємо, що до структури особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення має входити: 1) **демографічні ознаки** – особливості людини, які характеризують її як біологічну, розумну істоту, наділену певними елементарними рольовими функціями (стать, вік, сімейне положення тощо); 2) **соціально-побутові** – особливості людини, набуті внаслідок дорослішання, якими зумовлено якість виховання в родині, закладах освіти

тощо. Соціально-побутові ознаки визначають загальне уявлення неповнолітнього про базові речі; 3) *громадянсько-рольові* – особливості людини, які формують її як громадянина країни (дотримання конституційних обов'язків); 4) *морально-ціннісні* – уявлення неповнолітнього про духовність, саморефлексія, розуміння найвищої цінності людського буття та усіх пов'язаних з цим матерій; 5) *психолого-медичні* – особливості, які зумовлені відхиленнями у здоров'ї дитини, що сприяє віктимізації; 6) *кримінологічні* – інтеракція з кримінальним правопорушником та всі пов'язані з цим об'єктивні та суб'єктивні фактори віктимізації. Запропонована структура зумовлює відповідну типологію неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень.

Фахівці надають такий коментар: «Віктимна поведінка – це дії або бездіяльність особи, що зумовили вибір її у ролі жертви і стали приводом для вчинення злочину в конкретній життєвій ситуації. За своєю суттю віктимна поведінка – це небезпечна для суб'єкта поведінка в ситуації взаємодії зі злочинцем. небезпечною така поведінка стає з урахуванням особливостей місця, часу та сценарію розвитку подій перед вчиненням злочину або у момент злочинного посягання. Віктимна поведінка привертає увагу зловмисника, зумовлює вибір жертви, стає приводом для вчинення злочину проти конкретної особи, яка виявилася підвищено уразливою в конкретній ситуації. За формою вини така поведінка переважно є необережною. Значно рідше люди навмисно наражаються на небезпеку протиправних посягань. За моментом виникнення віктимна поведінка передусім вчиненню злочину або проявляється у момент взаємодії злочинця і жертви. Так само розгортання та зміна віктимної поведінки відбувається у ході вчинення злочину. Проявів віктимної поведінки відносно небагато, здебільшого вони є типовими. Віктимна поведінка становить зовнішній прояв віктимності особи. Вона формується під впливом генотипу, життєвого досвіду та середовища проживання» [3, с. 125]. Насправді запропоноване вище є занадто узагальненим та у глобальному сенсі не вирішує проблеми типології неповнолітніх

жертв кримінальних правопорушень. На нашу думку, завжди необхідно враховувати той факт, що будь-яка жертва – це заручник власної поведінки та вміння реагувати на нестандартні ситуації. Детермінація віктимної поведінки не залежить від тяжкості кримінального правопорушення, вона пов'язана насамперед зі ступенем фактичної ролі жертви в механізмі кримінально протиправної поведінки та її інтеракції із суб'єктом правопорушення. Тобто нас має цікавити ступінь взаємозв'язку жертви з правопорушником, вини жертви та її загальна особистісна характеристика.

У зв'язку із вказаним нам більше імпонує думка В. О. Тулякова, який вважає, що класифікувати жертв кримінальних правопорушень можна на: а) імпульсивних жертв, що характеризуються переважним несвідомим почуттям страху, пригніченістю реакцій і раціонального мислення на напади правопорушника (феномен Авеля); б) жертв з утилітарно ситуативною активністю. Добровільних потерпілих, рецидивних жертв, що у зв'язку зі своєю діяльністю, статусом, необачливістю попадають у кримінальні ситуації; в) настановних жертв. Агресивних жертв, «ходячих бомб», істероїдів, провокуючих злочинця на відповідні дії зухвалою поведінкою; г) раціональних жертв. Жертв провокаторів, що самі готують ситуацію здійснення кримінального правопорушення і самі попадають у цю пастку; д) жертв із ретретистською активністю. Пасивних провокаторів, що своїм зовнішнім виглядом, способом життя, підвищеною тривожністю і доступністю підштовхують злочинців до здійснення правопорушень [4, с. 112]. Запропоноване вченим є достатньо цікавим та надає можливість створити уявлення про психологічний портрет жертви кримінального правопорушення.

Зважаючи на те, що віктимна поведінка може бути необережною, ризикованою, провокаційною, об'єктивно небезпечною для самого потерпілого й у результаті чого може сприяти створенню криміногенної ситуації, а в деяких випадках і вчиненню кримінального правопорушення, то це не є негативною, фатальною рисою особи. Ступінь віктимності будь-якої людини може бути

зведений до нуля. Усе залежить від того, чи обирає людина найбільш оптимальний варіант поведінки, щоб не створювати віктимогенну ситуацію. Віктимізація і злочинність як соціальні процеси багато в чому визначаються загальною характеристикою і станом культури суспільства, що організує людське життя в цілому. Соціальні потреби, переконання, цінності і норми формують історичні типи віктимної і злочинної поведінки, впливаючи на зміну систем соціального контролю і відношення до жертв кримінальних правопорушень [5, с. 29]. У цьому контексті можна сказати, що поведінка потенційної жертви залежить виключно від об'єктивних умов суспільно небезпечного діяння та її комунікативних навичок. При цьому наявність окремих ознак та рис характеру можуть забезпечити від одного виду кримінально протиправного діяння та сприяти іншому. Це свідчить про фактичну диференційованість особливостей, котрі не дозволяють скласти універсальний **типовий** портрет жертви кримінального правопорушення. Отже, **під особою жертви кримінального правопорушення** необхідно розуміти сукупність суб'єктивних соціально та юридично значущих особливостей, котрі в поєднанні з іншими об'єктивними умовами та обставинами сприяють та/або зумовлюють схильність людини стати жертвою суспільно небезпечного діяння, тим самим віктимізуючи її. Здебільшого обрання виду кримінально протиправної поведінки та жертви не залежить від набору конкретних ознак особистості кримінального правопорушника та зумовлюються його духовними, а також матеріальними потребами та вподобаннями. Що стосується жертви кримінального правопорушення, частіше за все її віктимна поведінка є результатом об'єктивних умов, в яких вона опинилась, а її особистісні якості лише сприяють або полегшують вчинення протиправного акту. Вказане зумовлює сумнів щодо існування типового портрету особи злочинця та жертви кримінального правопорушення.

О. М. Джужа наводить комплексний підхід до досліджуваного питання, в основі класифікації якого лежить ступінь віктимності. На його думку, це дає можливість виділити

кілька типів жертв кримінальних правопорушень: 1) випадкова жертва – коли особа стає такою внаслідок збігу обставин. Взаємовідносини, що виникли між жертвою і злочинцем, не залежать від їх волі і бажання; 2) жертва з незначним ступенем ризику – особа, яка живе за нормальних для всіх людей факторів ризику і віктимність якої зростає непередбачено під впливом конкретної несприятливої ситуації; 3) жертва з підвищеним ступенем ризику – особа, яка володіє низкою віктимних властивостей. До цієї категорії належать два основні види жертв: а) жертви необережних кримінальних правопорушень – коли характер роботи, що вони виконують, або їх поведінка у громадських місцях мають вищу, ніж звичайна, віктимність; б) жертви умисних кримінальних правопорушень, соціальний статус яких або роль, що вони виконують, містять підвищений ризик; 4) жертва з дуже високим ступенем ризику – особа, морально-соціальна деформація якої не відрізняється від правопорушників» [6, с. 130]. О. Ю. Юрченко вважає «за доцільне провести класифікацію жертв кримінальних правопорушень залежно від характеру взаємовідносин між потерпілим та злочинцем, які передували кримінальному правопорушенню, відносячи до них: 1) ситуаційні жертви (вчинення суспільно небезпечного діяння відбувається під впливом конкретної життєвої ситуації, що склалася; вибір жертви є випадковим; як правило, потерпілий і спричинювач шкоди не були знайомі і не мали ніяких стосунків. Це характерно, наприклад, для вбивства або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень з хуліганських мотивів); 2) імовірнісні жертви (вчинення протиправних діянь стосовно цих осіб має імовірний характер. Злочинний наслідок за таких обставин є випадковим щодо конкретної жертви. Наприклад, у ході бійки мають значення фізичні особливості людини: сила, спритність, здатність першим заволодіти зрядям кримінального правопорушення. Теоретично для учасників конфлікту існує рівна ймовірність стати злочинцем або потерпілим); 3) заздалегідь визначені жертви злочинних діянь (шкоди зазнають люди, пов'язані зі злочинцем родинними, дружніми, інтимними

та іншими близькими стосунками. Найчастіше кримінальне правопорушення є результатом несприятливої ситуації, що склалася ще задовго до його вчинення, напружених стосунків між учасниками конфлікту» [7, с. 11]. В контексті розглянутих вище типологій та класифікацій можемо підсумувати, що **на сьогодні до типів неповнолітніх жертв кримінального правопорушення можна віднести:** 1) всебічно-віктимний – неповнолітні особи, наділені рисами, які зумовлюють їх високий віктимний потенціал; 2) ірраціонально-некритичний – неповнолітні особи, які є віктимними через своє незнання та невміння правильно оцінювати життєві ситуації; 3) провокативно-імпульсивний – активно-агресивні неповнолітні, які своїми діями провокують суб'єкта на вчинення кримінального правопорушення; 4) лабільний – неповнолітні особи, які несвідомо ставлять себе під загрозу через психологічні особливості нервової системи та швидкості сприйняття (такі особи часто стають хронічними/рецидивними жертвами); 5) жертви-ретристи – неповнолітні особи, віктимна поведінка яких зумовлена фактичною віддаленістю від суспільства, що призвело до втрати орієнтування у правилах безпечної поведінки.

Як ми вже зазначали, «поряд із віктимною поведінкою завжди присутній ситуативно-рольовий фактор, котрий взаємопов'язаний із типом особистості неповнолітньої жертви. Такі ситуації не завжди вписані в механізм кримінально протиправної поведінки та часто існують самостійно, мотивуючи тим самим початок сценарію кримінально протиправної поведінки. Всі ситуації, в яких неповнолітній може стати жертвою незаконного діяння, вчені поділяють на декілька видів, серед яких: 1) ситуації, в яких поведінка жертви спричиняє об'єктивну можливість учинення кримінального правопорушення: дії жертви, що призвели до аварійної ситуації на транспорті; всепрощення, яке дає злочинцеві змогу продовжувати злочинну діяльність; відсутність критичності, без якої шахрайство було б неможливим; 2) ситуації провокаційного характеру з негативною поведінкою жертви. У цих випадках поведінка жертви полягає в

нападі, образі, приниженні, провокації, підбурюванні, загрози тощо; 3) ситуації провокаційного характеру з позитивною поведінкою жертви (наприклад, дії працівника поліції, який постраждав під час захисту третьої особи); 4) замкнуті ситуації, в яких дії жертви спрямовано на заподіяння шкоди собі самій (наприклад, заподіяння собі каліцтва з метою ухилення від військової служби, знищення власного майна тощо); 5) ситуації, в яких поведінка жертви є абсолютно нейтральною з точки зору впливу на поведінку злочинця і вчинення кримінального правопорушення» [8, с. 90]. Тобто, «виходячи із запропонованої типологізації, можна говорити про те, що моменту найвищої точки віктимності (безпосередньо злочинний акт) передують низка факторів: віктимна поведінка (яка включає в себе сукупність взаємопов'язаних дій: **суб'єктивні** – мотивація тих чи інших дій, які роблять вагомий внесок у механізм кримінального правопорушення, а саме: **латентна віктимна поведінка** (тривала позиція жертви, зумовлена небажанням співпрацювати із правоохоронними органами через страх помсти з боку злочинця, зневіра в поліції, небажання завдавати шкоду злочинцеві через родинні зв'язки з ним, матеріальну залежність тощо (Б. М. Головкін зазначає, «що моментом виникнення стану латентності жертви є фактичне заподіяння кримінальним правопорушенням шкоди фізичній чи юридичній особі. Моментом припинення стану є правова легалізація постраждалої особи шляхом її встановлення та визнання потерпілим у кримінальному провадженні» [9])); **рецидивна віктимна поведінка** (стійка думка про те, що світ не може існувати без злочинності, небажання слідувати заходам безпеки через віру про неминучість долі тощо); **недбала віктимна поведінка** (зумовлена необачністю, невіглаством, зухвалістю, а також іншими психологічними особливостями неповнолітнього) та **об'єктивні** – конкретні фактори та життєві ситуації, які спричинили вчинення кримінального правопорушення: **особливості особистості підлітка:** вік, стать, зовнішні дані тощо, які роблять його випадковою жертвою, через особливі присмаки злочинця (має місце,

коли умови, в яких вчинюється суспільно небезпечне діяння, не забезпечені поведінкою неповнолітнього: у денний час, у людному місці тощо); **конкретна життєва ситуація** (комплекс дій, які відбуваються лише в даний час та в даному місці): кримінальне правопорушення, зумовлене непередбачуваною поведінкою злочинця (наприклад, завдання шкоди дитини батьками, які перебувають у стані алкогольного/наркотичного сп'яніння тощо); кримінальне правопорушення, зумовлене психічними захворюваннями злочинця (спонтанні гвалтівники, агресори тощо)» [10, с. 116]. Варто звернути увагу, що не виокремлюючи в загальному сенсі окремі типи неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень, ми не можемо не приділити окрему увагу підліткам, які потерпіли від суспільно небезпечних діянь сексуального характеру. Останнє можна пояснити тим, що сексуально перверсивна поведінка кримінального правопорушника у більшості випадків провокується або зумовлюється поведінкою неповнолітньої жертви.

Дійсно, в загальному розумінні типи неповнолітніх жертв сексуальних кримінальних правопорушень різко не відрізняються інших жертв таких кримінальних правопорушень. При цьому типологія таких осіб є дещо звуженою за рахунок частого домінування певних особливостей, котрі провокують кримінального правопорушника на вчинення протиправного діяння. Наприклад, якщо особа прагне вчинити крадіжку або грабїж / розбій, жертва частіше за все відіграє другорядну роль, оскільки на перший план виходять обставини, які сприяють правопорушенню (темний час доби, відсутність сторонніх осіб тощо). У випадку насильницького інцесту або будь-якого іншого суспільно небезпечного діяння сексуального характеру увага акцентується на потерпілому як на об'єкті бажання. Саме тому кримінальний правопорушник зазвичай звертає увагу на два таких аспекти: біологічні особливості жертви та поведінкові реакції. Вивчення статистики та судової практики дозволило нам підсумувати, що у більшості випадків такого роду кримінальне правопорушення вчиняється щодо малоліт-

ніх / неповнолітніх осіб, котрі мають привабливу зовнішність та пасивний тип поведінки (не прикладають надмірної кількості зусиль для захисту та попередження інцесту). Отже, враховуючи сказане, зазначимо, що **до найбільш розповсюджених належать такі типи жертв насильницького інцесту:** 1) фізично приваблива жертва – особа, котра за своїми зовнішніми даними, віком, іншими особливостями (і навіть вадами) зовнішності відповідає сексуальним уподобанням кримінального правопорушника; 2) гендерно приваблива жертва – особа, котра відповідає уподобанням правопорушника за своєю статевою приналежністю; 3) активна жертва (зокрема і жертва-провокатор) – особа, котра своєю поведінкою (флірт, відвертий одяг тощо) «заохочує» сексуальні зазіхання кримінального правопорушника; 4) пасивна жертва – особа, котра усвідомлює вчинення відносно себе сексуального насильства та або взагалі не вчиняє дій, спрямованих на самозахист, або вчиняє їх не повною мірою; 5) жертва обставин – особа, яка потерпіла від сексуального насильства через збіг певних обставин (алкогольна агресія правопорушника, відсутність інших осіб, котрі відповідали б уподобанням правопорушника).

Жертва, потрапляючи в екстремальну ситуацію здійснення проти неї акту насильства, намагається уникнути цієї ситуації або звести до мінімуму можливі негативні наслідки. У такий момент у жертви виникає кілька варіантів поведінки для досягнення зазначеної мети. Вибір варіантів поведінки відбувається з урахуванням як попереднього власного, так і чужого життєвого досвіду, а також на підставі власних особистісних якостей. Якщо в центральній нервовій системі людини переважають процеси гальмування, то, потрапляючи в екстремальні умови здійснення проти неї акту насильства, вона поводить себе в перший момент пасивно, не починаючи практично ніяких активних дій. І навпаки, людина, у якої переважають процеси збудження, починає негайно випробовувати різні варіанти виходу із ситуації, що виникла. Час перебування в такому «мобілізованому» стані залежить від швидкості зміни нервових про-

цесів у даної людини. Чим вищою для жертви є значимість можливої втрати, тим вищим є загальний рівень її емоційної напруги. У міру розвитку ситуації й усвідомлення жертвою неможливості уникнути насильства рівень її емоційної напруги підвищується. Якщо ж постраждала сторона є невпевненою у своїх силах протистояти насильнику, емоції ще більше підсилюються. Передбачуваний негативний результат подій, що розвиваються, ще більше підсилює збудженість жертви. У цьому випадку, як показують результати досліджень, поведінка жертви може переходити у сферу неконтрольованої з її боку й зумовлюватися тими стереотипами, що були сформовані раніше [11, с. 98]. Вивчення судової практики дозволило нам підсумувати, що більшість неповнолітніх жертв насильницького інцесту перебувала у стані крайнього стресу, у зв'язку з чим вони навіть не намагались зупинити реалізацію кримінальним правопорушником протиправного умислу. Максимальні дії були такими: жертви просили насильника зупинитись та припинити свої дії, плакали або намагались кликати на допомогу. Зустрічної агресії майже не було, що свідчить про відсутність своєчасної необхідної оборони.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження дозволило підсумувати, що *під особою жертви кримінального правопорушення* необхідно розуміти сукупність суб'єктивних соціально та юридично значущих особливостей, котрі в поєднанні з іншими об'єктивними умовами та обставинами сприяють та/або зумовлюють схильність людини стати жертвою суспільно небезпечного діяння, тим

самим віктимізуючи її. Під структурою особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення необхідно розуміти сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників та факторів, котрі впливають на індекс ймовірності потрапляння підлітка у кримінально протиправну ситуацію, що зумовлено наявністю сприяючих умов. Ураховуючи вказане, вважаємо, що до структури особистості неповнолітньої жертви кримінального правопорушення має входити: 1) **демографічні ознаки** – особливості людини, які характеризують її як біологічну, розумну істоту, наділену певними елементарними рольовими функціями (стать, вік, сімейне становище тощо); 2) **соціально-побутові** – особливості людини, набуті внаслідок дорослішання, якими зумовлено якість виховання в родині, закладах освіти тощо. Соціально-побутові ознаки визначають загальне уявлення неповнолітнього про базові речі; 3) **громадянсько-рольові** – особливості людини, які формують її як громадянина країни (дотримання конституційних обов'язків); 4) **морально-ціннісні** – уявлення неповнолітнього про духовність, саморефлексія, розуміння найвищої цінності людського буття та усіх, пов'язаних із цим матерій; 5) **психолого-медичні** – особливості, які зумовлені відхиленнями у здоров'ї дитини, що сприяє віктимізації; 6) **кримінологічні** – інтеракція з кримінальним правопорушником та всі пов'язані з цим об'єктивні та суб'єктивні фактори віктимізації. Запропонована структура зумовлює відповідну типологію неповнолітніх жертв кримінальних правопорушень.

Література

1. Віктимологія : навч. посіб. / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2017. 276 с.
2. Тіточка Т. І. Інтеракція злочинця та неповнолітнього потерпілого у механізмі кримінально-протиправної поведінки. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2020. № 4. С. 651–658.
3. Головкін Б. М. Віктимна поведінка жертв злочинів. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 123–128.
4. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи : автореф дис. докт. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2001. 40 с.
5. Долгий О. А., Мудряк Т. О., Омельчук Л. В. Жертва злочину як головний елемент віктимології. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 1. С. 28–33.

6. Курс кримінології: Загальна частина : підручник : у 2 кн. / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. Кн. 1. С. 129–130.
7. Юрченко О. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.
8. Джужа А. О., Тичина Д. М. Роль потерпілого (жертви) в механізмі вчинення злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. №4. С. 90–94.
9. Головкін Б. М. Поняття латентної віктимізації від злочинних посягань. URL: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=21808>
10. Назимко Є. С., Андріяшевська М. С., Тіточка Т. І. Ювенальна віктимологія: теоретико-правова модель : монографія. Запоріжжя : Гельветика, 2021. 220 с.
11. Ханна Дорота Сасаль. «Блакитні карти». Процедура втручання поліції на випадок домашнього насильства. Winrock International, 1999. 45 с.

References

1. Viktymolohiia [Victimology]: navch. posib. (2017) / V. V. Holina, B. M. Holovkin, M. Yu. Valuiska ta in. ; za red. V. V. Holiny i B. M. Holovkina. Kharkiv : Pravo. 276 s. [in Ukrainian]
2. Titochka T. I. (2020) Interaktsiia zlochynsya ta nepovnolitnoho poterpiloho u mekhanizmi kryminalno-protypravnoi povedinky [The interaction between a criminal and a minor victim in the mechanism of criminal and illegal behavior]. *Elektronne naukove vydannia «Porivnialno-analitychne pravo»*. № 4. S. 651–658. [in Ukrainian]
3. Holovkin B. M. (2016) Viktymna povedinka zhertv zlochyniv [Victim behavior of crime victims]. *Problemy zakonnosti*. Vyp. 135. S. 123–128 in Ukrainian]
4. Tuliakov V. O. (2001) Vchennia pro zhertvu zlochynu: sotsialno-pravovi osnovy [The doctrine of the victim of a crime: social and legal foundations]: avtoref dys. dokt. yuryd. nauk : 12.00.08. Odesa. 40 s. [in Ukrainian]
5. Dolhyi O. A., Mudriak T. O., Omelchuk L. V. (2017) Zhertva zlochynu yak holovnyi element viktymolohii [The victim of a crime as the main element of victimology]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka)*. Vyp. 1. S. 28–33. [in Ukrainian]
6. Kurs kryminolohii [Criminology course]: Zahalna chastyna : pidruchnyk : u 2 kn. / za zah. red. O. M. Dzhuzy. Kyiv : Yurinkom Inter, 2001. Kn. 1. S. 129–130. [in Ukrainian]
7. Iurchenko O. (2004) Rol viktymnoi povedinky poterpilykh pry vchynenni tiazhkykh nasylnytskykh zlochyniv proty zhyttia ta zdorovia osoby [The role of the victim behavior of the victims in the commission of serious violent crimes against the life and health of a person] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian]
8. Dzhuzya A. O., Tychna D. M. (2017) Rol poterpiloho (zhertvy) v mekhanizmi vchynennia zlochynu [The role of the victim (victim) in the mechanism of committing the crime]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. №4. S. 90-94. [in Ukrainian]
9. Holovkin B. M. (2018) Poniattia latentnoi viktymizatsii vid zlochynnykh posiahan [The concept of latent victimization from criminal offenses]. URL: <http://inter.criminology.onua.edu.ua/?p=21808> [in Ukrainian]
10. Nazymko Ye. S., Andriiashevska M. S., Titochka T. I. (2021) Yuvenalna viktymolohiia: teoretyko-pravova model [Juvenile victimology: theoretical and legal model]: monohrafiia. Zaporizhzhia : Helvetyka. 220 s. [in Ukrainian]
11. Khanna Dorota Sasal (1999) «Blakytne karty». Protsedura vtruchannia politsii na vypadok domashnoho nasylstva ["Blue cards"]. Procedure for police intervention in case of domestic violence]. Winrock International. 45 s. [in Ukrainian]

УДК 353 (477)::339.9

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-2-6>**Рагімов Фаіґ Вагіф огли**

кандидат наук з державного управління,
керівник Громадської наукової організації
«Фундація публічно-правових ініціатив»
ORCID: 0000-0001-5645-4560

**ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ПУБЛІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ**

У статті досліджено функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів (МДУ СРР). Метою дослідження є теоретико-методологічне обґрунтування МДУ СРР та розробка практичних рекомендацій щодо їх удосконалення в умовах глобалізації. Здійснено системне дослідження формування концептуальних засад удосконалення механізмів державного управління сталим розвитком регіонів в умовах глобалізації. На цій основі систематизовано принципи розробки та функціонування комплексного механізму державного управління на регіональному рівні, що характеризує рівень здатності системи публічного управління не лише функціонувати в умовах суспільних трансформацій, а й запроваджувати інноваційні форми та методи діяльності на рівні адміністративно-територіальних одиниць. Встановлено, що стратегічним напрямом інституціональних змін у системі державного управління в Україні є трансформація наявної моделі територіального управління, запровадження принципів децентралізації та субсидіарності, імплементація позитивного зарубіжного досвіду регіонального управління.

Доведено, що наявні теорії регіонального розвитку належать до інтегрованого наукового напрямку, що поєднує економічні, соціальні, культурні, екологічні та інші сфери функціонування регіонів з метою формування системи уявлень про закономірності їх розвитку і функціонування. На основі методології теорії регіонального розвитку є можливість: 1) виявляти тенденції розвитку регіонів; 2) розробити моделі й механізми регіонального розвитку; 3) спрогнозувати результати реалізації галузевих і локальних реформ; 4) напрацювати алгоритми реалізації системних реформ на основі зарубіжного досвіду та принципів «Good governance». Запропоновано концептуальні підходи до прийняття та реалізації стратегій регіонального розвитку. Встановлено, що держава як носій загальнонаціональних інтересів та конституційних гарантій має забезпечити наступність у створенні та постійному удосконаленні концептуальних основ, інституціональних механізмів реалізації регіональної політики, реалізації конкретних локальних проектів і програм.

Обґрунтовано зміст сучасного концепту сталого розвитку в системі публічного управління, що при збереженні усталених конструктивних ознак детермінується та сутнісно змінюється в організаційно-правовому, інституціональному та адміністративно-політичному розумінні. Доведено дихотомічний зв'язок процесів регіоналізації, глобалізації та децентралізації. понятійно-категоріальний апарат науки державного управління, зокрема в частині уточнення змісту понять «механізми державного управління сталим розвитком регіонів», «державне управління регіональним розвитком», «сталий розвиток регіонів», розроблені з урахуванням європейського досвіду раціоналізації регіональної політики.

Ключові слова: глобалізація, державне управління, децентралізація, європейські стандарти, механізми державного управління, публічне управління, сталий розвиток.

**Rahimov F. FORMATION OF THE MODERN PARADIGM OF PUBLIC ADMINISTRATION
IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION AND DECENTRALIZATION**

The article examines the functioning of mechanisms of state management of sustainable development of regions (MSU of the SRR). The purpose of the study is the theoretical and methodological substantiation of the MSU of the SRR and the development of practical recommendations for their improvement in the conditions of globalization. A systematic study of the formation of the conceptual foundations of the improvement of state management mechanisms for the sustainable development of regions in the conditions of globalization was carried out. On this basis, the principles of development and operation of a complex mechanism of state administration at the regional level are systematized, which characterizes the level of the ability of the public administration system not only to function in the conditions of social transformations, but also to introduce innovative forms and methods of activity at the level of administrative-territorial units. It was established that the strategic direction of institutional changes in the system of public administration in Ukraine is the transformation of the existing model of territorial

administration, the introduction of the principles of decentralization and subsidiarity, the implementation of positive foreign experience of regional administration.

It is proved that the existing theories of regional development belong to the integrated scientific direction, which combines economic, social, cultural, ecological and other spheres of functioning of regions in order to form a system of ideas about the regularities of their development and functioning. Based on the methodology of the theory of regional development, it is possible to: 1) identify regional development trends; 2) develop models and mechanisms of regional development; 3) predict the results of the implementation of sectoral and local reforms; 4) develop algorithms for the implementation of system reforms based on foreign experience and the principles of «Good governance». Conceptual approaches to the adoption and implementation of regional development strategies are proposed. It was established that the state, as the bearer of national interests and constitutional guarantees, must ensure continuity in the creation and constant improvement of conceptual foundations, institutional mechanisms for the implementation of regional policy, and the implementation of specific local projects and programs.

The content of the modern concept of sustainable development in the system of public management, which, while preserving the established constructive features, is determined and essentially changes in the organizational-legal, institutional and administrative-political sense is substantiated. The dichotomous relationship between the processes of regionalization, globalization, and decentralization is proven. The conceptual-categorical apparatus of the science of public administration, in particular in the part of clarifying the content of the concepts «mechanisms of public administration of sustainable development of regions», «state administration of regional development», «sustainable development of regions», developed taking into account the European experience of rationalization of regional policy.

Key words: globalization, public administration, decentralization, European standards, public administration mechanisms, public administration, sustainable development.

Вступ. Сучасна методологія дослідження основ формування парадигми публічного управління передбачає застосування порівняльного аналізу діяльності органів влади в Україні та зарубіжних країнах. Такий аналіз базується на принципах інноваційності: поєднання конституційно встановлених процедур державного адміністрування та складових соціального управління; розвиток демократичних принципів державного регулювання, інституціоналізація громадського впливу на прийняття державно-управлінських рішень при виробленні державної політики; об'єктивність, загальнодоступність, повнота і оперативність інформації; раціональна організація апарату управління; планування та прогнозування розвитку; проведення кадрової політики в органах державного управління за принципами професіоналізму; гарантія законності та контроль за виконанням і дотриманням законів.

У дослідженнях проблем формування парадигми публічного управління доцільно оперувати визначенням системи як цілісного утворення з новими інтегративними якостями, що не властиві його компонентам окремо, а виникають завдяки їх взаємодії. Адже власна національна система публічного управління в Україні визначається через дотримання певних правил і процедур саме демократичного

врядування, що формалізовані у процесі європейської інтеграції, й уточнюються в контексті поняття «європейська ідентичність» як в правових актах ЄС, так і в двосторонньому форматі «Україна - ЄС». Насправді, взаємодія у певній системі управління визначається потребами саморегуляції, збереження і саморозвитку управлінських систем різного рівня складності, виявляється у процесах управління, у зміні систем, у поєднанні з інформацією про об'єкти і мету управління.

Саме тому науковим завданням дослідження засад концептуальних засад публічного управління є побудова ефективної інтегрованої системи управління відповідно європейських традицій належного врядування, й одночасно – формулювання сучасної національної ідеї Української держави – «Україна – європейська держава». При цьому дослідження європейського досвіду конституювання систем публічного управління дозволяє запропонувати інтегровану систему публічного управління в контексті розвитку євроінтеграційного процесу.

Доцільно визначити основні завдання трансформації системи державного управління: гармонізація законодавства України із законодавством ЄС, імплементація норм законодавства найбільш розвинених демократичних країн-членів ЄС, адаптація національної

правової системи України до європейської правової системи, проведення низки державних системних реформ (конституційної, судової, адміністративної, системи самоврядного управління, численних галузевих реформ). Водночас, європейський вектор розвитку України вимагає нагального вирішення проблеми територіальної організації влади на основі побудови досконалих механізмів регіонального управління.

З метою конкретизації змісту державного управління на регіональному рівні за умов розвитку ринкових відносин важливо визначити: по-перше, як формується та реалізується сучасне державне (публічне) управління на регіональному рівні; по-друге, на основі яких принципів відбувається взаємодія механізмів управління і самоврядування; по-третє, наскільки доцільним на сьогодні є виокремлення субрегіональних рівнів та яка їх роль у формуванні стратегії сталого розвитку. На основі вирішення наведених завдань можливо оцінити рівень керованості будь-яких підсистем державного (публічного) управління. При цьому якісне оновлення механізму державного управління сталим розвитком потребуватиме врахування зовнішніх та внутрішніх факторів раціоналізації державного управління.

Разом з тим, інституціональне та організаційно-правове забезпечення функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів в умовах глобалізації в межах окремих досліджень спеціально не вивчалось. В існуючих наукових працях ці питання досліджено у контексті більш широкої проблематики становлення та розвитку регіональних механізмів діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, децентралізації влади, а також аспектів єврорегіонального співробітництва. При цьому сталий розвиток регіонів у більшості досліджень є усталеним поняттям, що апріорно визначався на основі положень міжнародних правових актів, доктрин, концепцій.

Матеріали і методи. Теоретична та методологічна основи дослідження у статті передбачають необхідність узагальнення науково-практичного досвіду нормативно-правового забезпечення функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів, систематизації організаційних засад державної регіональної політики. Для реалізації поставлених використано комплекс методів наукового дослідження. Методологічні підходи дослідження впливу глобалізації на систему публічного управління базуються на методологічному концепті концепцію глобаль-

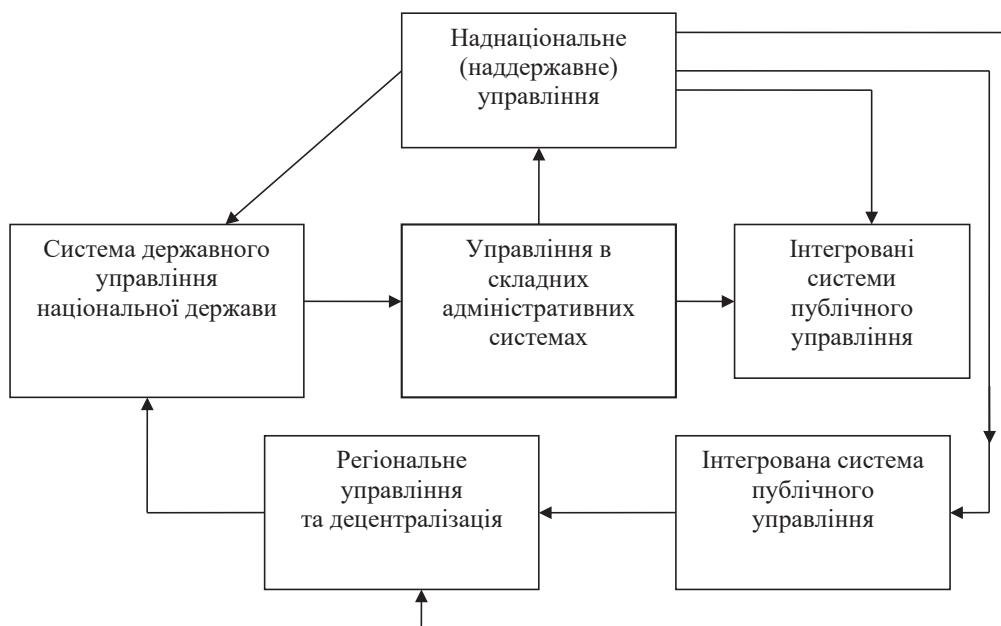

Рис. 1. Модель функціонування інтегрованої системи публічного управління

ної інтеграції, запропонованої Р. Войтович як засобу об'єднання держав, який забезпечує структурну трансформацію сучасної системи міжнародних відносин і сприяє паритетному розподілу соціально-політичного, економічного та культурного потенціалу між державами. Вибір методів дослідження обумовлений метою статті, яка побудована на застосуванні системного підходу, що забезпечило розгляд засад раціоналізації механізмів державного управління сталим розвитком регіонів.

Концептуальною основою статті виступає твердження, що публічне управління в Україні виступає у сучасних умовах як цілеспрямований організуючий та регулюючий вплив держави (через систему органів влади та посадових осіб) на суспільні процеси і діяльність людей з метою реалізації суспільної потреби в управлінні відносинами в системі «державна влада – суспільство – особистість». Реформування всієї сфери публічного управління має базуватися на демократизації управлінських відносин, відповідно до принципів розподілу влади, відкритості, підконтрольності суспільству, за умови суспільної взаємодії як результату узгодження інтересів соціальних груп.

Водночас, в контексті детермінації парадигми публічного управління на рівні національної держави, зазначимо, що нині відбувається процес виокремлення самостійних чинників впливу на трансформацію управління, через, по-перше дотримання комплексу «зовнішніх критеріїв» (стандарти ЄС, особливості відносин з міжнародними організаціями); по-друге, абсолютизацією політичного чинника в державному управлінні (наприклад, своєрідне «квотування» посад в державному управлінні через інститут політичних, адміністративних та патронатних посад). Таким чином, сучасна трансформація державного управління в умовах децентралізації на даному історичному етапі не мінімізує кризові ситуації в системі публічного управління, а створює самостійні колізії в управлінському механізмі держави.

Результати. Формальна визначеність державного управління як типу суспільно важливої діяльності, яка здійснюється певною сукупністю суб'єктів, зокрема органами дер-

жавної влади, як впливу держави на розвиток суспільних відносин, як виконавчо-розпорядчої діяльності системи органів влади показує важливість взаємозв'язку понять державної влади, яка відповідно до Конституції України [1] реалізується органами законодавчої, виконавчої та судової влади, та власне, механізмом державного управління, який виступає комплексним поняттям, що включає: 1) організаційний, правовий, адміністративний, інституціональний аспекти; 2) концептуальне визначення державної політики у сферах державного, регіонального, та галузевого управління та інших сферах суспільного життя; 3) асади державного регулювання розвитку країни, регіону, галузі, а також програми їх реалізації; 4) систему та структуру органів влади; 5) співробітництво у сфері міждержавного регіонального управління тощо.

Вважаємо обґрунтованим сучасний підхід вітчизняних дослідників щодо теоретико-методологічної проблеми публічного управління, яка зводиться до того, що «процеси управління властиві лише складним, динамічним системам, іманентним атрибутом яких є самоуправління, тобто здатність до впорядкування системи, приведення її у відповідність до об'єктивної закономірності даного середовища, оптимізації її функціонування» [2, с. 40; 3]. Саме тому в контексті розробки парадигми публічного управління важливо вказати, що управління як соціальне явище на даний час детермінується потребами суспільного розвитку та потребує регулювання діяльності органів державної влади шляхом правового визначення форм, методів, принципів такого регулювання. Слід вказати на дискусійність сучасного трансформаційного тренду у сфері публічного управління, обумовленого інституціональною зміною системи управління, дихотомією конституційних норм і положень законопроектів у сфері державного та регіонального управління, нерозробленістю функціональних механізмів управління. Актуальність вирішення проблеми раціональності управління полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні категорій «механізми державного управління», «соціальна держава», «публічне

управління», так і у виявленні взаємозалежності процесів децентралізації, глобалізації, інтеграції а також модернізації управління, розвитку і ствердженні в державно-управлінській діяльності концепції сталого розвитку (рис. 2). Особливої уваги заслуговують підходи до визначення особливостей функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів (МДУ СРР) в умовах глобалізації [4; 5], які включають: конструктивний аспект впливу глобалізації, іманентно властивий сучасному етапу глобалізації (формування принципів публічного управління, гармонізація правових норм до стандартів урядування Європейського Союзу, розвиток громадянського суспільства), а також деструктивний аспект впливу глобалізації, що виявляється в особливостях функціонування МДУ СРР в умовах глобальних протиріч, при цьому відбувається декомпозиція структури системи публічного управління та деформується функціональні зв'язки між суб'єктами управління.

Так само важливо вказати на практичні підходи щодо застосування засобів раціона-

лізації державно-управлінської діяльності в контексті реформування регіональної політики держави шляхом розробки засад функціонування механізмів регіональної політики на основі концепцій та моделей регіонального управління, при цьому сталий розвиток регіонів запропоновано характеризувати як сутнісну ознаку публічного управління саме в трансформаційний період.

Система державного управління в Україні перебуває на етапі радикального реформування, модернізації принципів, правил і процедур. Це передбачає зміни в діяльності органів публічної адміністрації, до якої за європейською традицією ми відносимо органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, імплементацію сучасних європейських принципів управління. Європейські принципи публічного управління як сучасні загально-визнані демократичні цінності європейської цивілізації слугують орієнтиром проведення державно-правових реформ у країнах Центральної та Східної Європи.

Саме тому сучасний МДУ СРР) базується на таких концептуальних засадах:

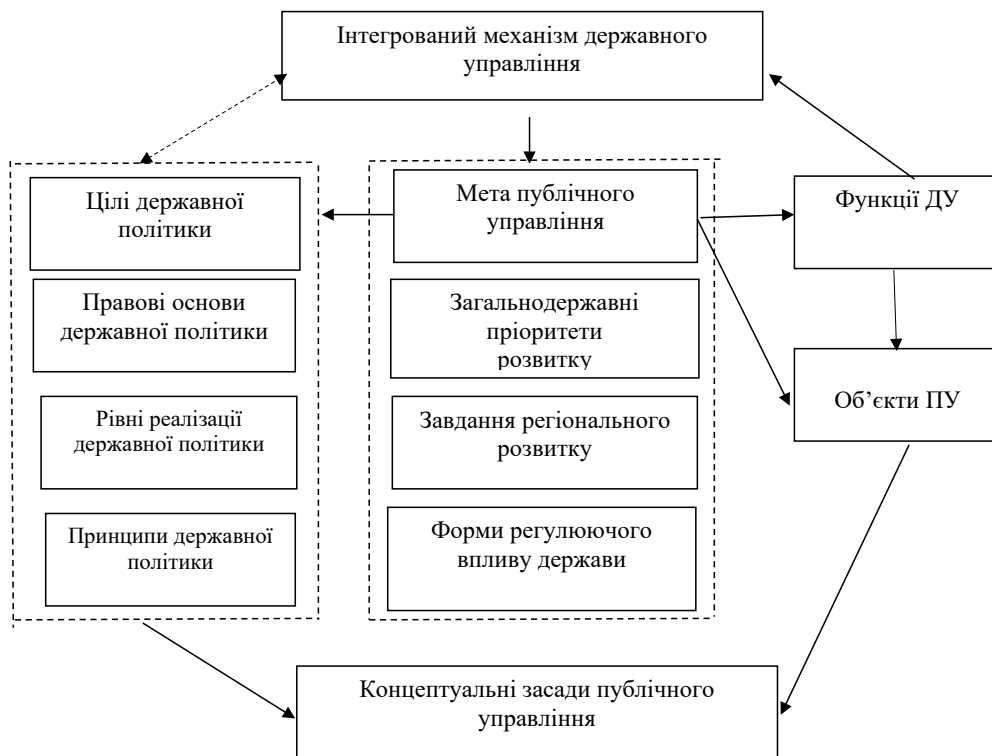

Рис. 2. Схема формалізації основ формування парадигми публічного управління

1) конституюванні адміністративно-правової моделі державного управління на основі положення Конституції України – «Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою»;

2) закріпленні принципів державної регіональної політики і визначенні сталого розвитку як напряму розвитку суспільства для задоволення потреб нинішнього покоління з урахуванням інтересів майбутніх поколінь;

3) реалізації засад, принципів та підходів формування регіональної політики Європейського Союзу;

4) децентралізації влади в Україні на основі сучасних європейських принципів публічного управління.

Доцільно виокремити декілька кваліфікаційних аспектів процесу розроблення та функціонування МДУ: 1) формування предметного поля дослідження; 2) розробка (уточнення) понятійно-категоріального апарату; 3) формалізація власне механізмів управління (у вигляді дескриптивних моделей); розробка механізмів державного регулювання; формування засад державної політики у певній сфері. При цьому завжди використовується фактично однаковий методологічний базис, комплекс дослідницьких методів, засоби екстраполяції результатів та відповідно, напрацьовується дотичний теоретико-методологічний масив. Вважаємо, що у такому розумінні розкриття проблематики функціонування МДУ СРР в умовах глобалізації потребує відтворення основ методологічних розробок на оновленні теоретичної основи дослідження МДУ, так і врахування тих системних змін, що відбулися в Україні і світі з 2014 р.

Нами пропонується зосередити увагу на особливостях і тенденціях функціонування МДУ СРР, які характеризують здатність системи державного управління функціонувати в умовах глобалізаційних викликів. Адже детермінуючи три виміри глобалізації: культурний, економічний, та політичний, ми маємо вести мову про економічний контент глобалізації, що по суті визначає сутність глобальних політичних та глобальних культурних (ідеологія споживання) процесів. Варто нагадати, що на

самому початку глобалізація сприймалася як певне продовження модернізації [6].

На цій основі варто зазначити, що формування ефективного МДУ неможливо на сьогодні без ефективного державного управління розвитком регіонів. Розробка раціонального механізму управління регіоном потребує чіткого визначення поняття регіон, нормативного закріплення принципів та напрямів державної регіональної політики, детермінації регіону у вигляді складної системи. Вимагає свого розроблення і сучасна парадигма сталого розвитку регіонів, принципи державної регіональної політики, що виходять із комплексу функцій та методів державного управління. На основі імперативу євроінтеграційної політики важливо трансформувати наявний МДУ розвитку регіонів, запровадити європейські принципи формування регіональної політики, адаптовані до викликів і загроз глобалізації. Такий підхід дозволить задіяти нові (апробовані світовою практикою) організаційні та інституційні механізми й інструменти реалізації регіональної політики; диверсифікувати джерела, запровадити нові підходи до надання бюджетних коштів і фінансування регіонального розвитку; розширити можливості регіонів щодо залучення приватного капіталу, коштів міжнародних фондів для фінансування регіональних і міжрегіональних проєктів. Більше того, в умовах глобалізації, кризи концепту національної держави ефективна регіональна політика мінімізує загрози власне для функціонування МДУ, дозволяє уточнити адміністративно-організаційні напрями державотворення, повноваження і особливості органів державної влади всіх рівнів

Висновки. Стратегічним напрямом інституціональних змін в системі державного управління в Україні є трансформація наявної моделі територіального управління, запровадження принципів децентралізації та субсидіарності, імплементація позитивного зарубіжного досвіду регіонального управління. З метою виявлення змісту державного управління на регіональному рівні умовах глобалізації важливо визначити, по-перше, як формується та реалізується сучасне державне (публічне) управління на регіональному рівні,

по-друге, на основі яких принципів відбувається взаємодія механізмів управління і самоврядування, по-третє, наскільки доцільним на сьогодні є виокремлення субрегіональних рівнів та їх роль у формуванні стратегії сталого розвитку. Зважаючи на багатоваріантність поняття «Механізм державного управління», запропоновано визначити механізм державного управління як складову частину системи публічного управління, що забезпечує, формалізує та здійснює самостійний вплив на зовнішні та внутрішні фактори, які впливають на функціонування системи і характеризуються цілями управління, структурними елементами, ресурсним потенціалом тощо.

Доцільно вказати на засади трансформації механізмів державного управління у загальнонаціональному контексті: проведення системних реформ, гармонізація законодавства України із законодавством ЄС, імплементація норм законодавства найбільш розвинених демократичних країн-членів ЄС адаптації національної правової системи України до європейської правової системи, проведення низки реформ, зокрема, судової, адміністративної, системи самоврядного управління, численних галузевих реформ. Разом з тим, європеїзація державного управління в Україні вимагає нагального вирішення проблеми територіальної організації влади на основі побудови досконалих механізмів регіонального управління відповідно до сучасного тренду сталого розвитку. Найвні теорії регіонального розвитку належать до інтегрованого наукового напрямку, що поєднує економічні, соціальні, культурні, екологічні та інші сфери функціонування регіонів з метою формування системи уявлень про закономірності їх розвитку і функціонування. На основі методології теорії регіонального розвитку є можливість:

- 1) виявляти тенденції розвитку регіонів;
- 2) розробити моделі й механізми регіонального розвитку;
- 3) прогнозувати результати реалізації галузевих і локальних реформ;
- 4) напрацювати алгоритми реалізації системних реформ на основі зарубіжного досвіду та принципів «Good governance».

Варто запропонувати концептуальні підходи щодо прийняття та реалізації стратегій

регіонального розвитку, сутність яких полягає в правовому забезпеченні інноваційної парадигми регіонального розвитку, дієвості регіонального управління, організаційно-інституційними умовами якого виступає: наявність відповідної правової бази, що унормовує реалізацію стратегії; визначення мети управлінської діяльності; фінансове забезпечення реалізації стратегії; визначення інститутів, відповідальних за реалізацію стратегії; установа суб'єктів, механізмів та інструментів регіонального управління. Адже ефективність впровадження концепту сталого розвитку у процесі формування засад регіональної політики визначається рівнем розробки теоретичного базису реформування, визначення організаційної моделі, правових основ управлінської діяльності, у тому числі регіональних програм як на рівні держави, так і на рівні регіонів. З'ясування можливих шляхів досягнення цілей суспільних реформ, запропонованих Президентом України В. Зеленським, залежить від аналізу наукового дискурсу проблематики діяльності органів влади регіонального рівня з метою його раціонального використання. Доведено доцільність дослідження механізмів державного управління сталим розвитком регіонів не тільки в системі соціальних, економічних та екологічних процесів з позицій ефективності публічного управління та гуманізаційних засад цивілізаційного розвитку щодо забезпечення прав людини третього покоління.

Власне сталий розвиток як процес виступає результатом прояву глобалізаційних процесів та цивілізаційного розвитку, розроблений на основі широкого спектру методологічних конструкцій, регулює надзвичайно широкий діапазон існування людства. При цьому сталий розвиток виступає на даний час єдиним обґрунтованим концептом глобального прогнозування, базується на дихотомії «потреби – обмеження», незалежно від того, стосується це спільноти людей, верстви населення, територіальних одиниць (регіонів), національних держав. Відповідно сучасний зміст поняття «механізм (механізми) державного управління сталим розвитком регіону» – відносно самостійна складова системи державного

управління у сфері регіонального управління, яка здатна функціонувати в умовах взаємовпливу економічних, соціальних політичних та інших протиріч, впливати на стабільний стан системи публічного управління відносин, й при цьому характеризується цілями управління, структурними елементами, критеріями ефективності управління, змістом регулюючого впливу, особливостями праввідносин

суб'єктів і об'єктів регіональної політики, інституціональним наповненням управління в сфері регіональної політики, організацією взаємодії складових механізму за принципом вертикальної субсидіарності, визначенням обсягу економічних, фінансових та людських ресурсів, необхідних для функціонування такого механізму на основі принципів багаторівневого управління

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254>.
2. Баштанник В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів : монографія. Дніпро : Моноліт, 2010. 390 с.
3. Загорський В. Державне управління в системі формування і реалізації регіональної політики в сучасних умовах. *Регіональна економіка*. 2016. №3. С. 19-25.
4. Рагімов Ф. Теоретико-методологічні засади функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів в умовах глобалізації. *Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр.* 2017. Вип. 4. С. 122-129.

References

1. Konstitucija Ukrainy: Zakon Ukrainy [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine] vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254> [in Ukrainian]
2. Bashtannik V. Transformacija derzhavnogo upravlinnja v konteksti evropejs'kih integracijnih procesiv [Transformation of state administration in the context of European integration processes: monografija . Dnipro : Monolit, 2010. 390 p. [in Ukrainian].
3. Zagors'kij V. Derzhavne upravlinnja v sistemi formuvannja i realizacii regional'noї politiki v suchasnih umovah [State administration in the system of formation and implementation of regional policy in modern conditions]. *Regional'na ekonomika*. 2016. № 3. S. 19-25. [in Ukrainian]
4. Soderbaum P. Understanding Sustainability Economics: Towards Pluralism in Economics. London: Earthscan, 2008, 158 p.
5. Baumgartner S. and Quaas M. What is sustainability economics? *Ecological Economics*. 2010. № 69. P. 445-450.
6. Ragimov F. Teoretiko-metodologichni zasadi funkcionuvannja mehanizmiv derzhavnogo upravlinnja stalim rozvitkom regioniv v umovah globalizacii [Theoretical and methodological principles of the functioning of mechanisms of state management of sustainable development of regions in the conditions of globalization]. *Derzhavne upravlinnja ta misceve samovrjaduvannja : zb. nauk. pr.* 2017. Vip. 4. S. 122-129. [in Ukrainian]

УДК 343.242

DOI <https://doi.org/10.32782/cuj-2023-2-7>**Червінчук Андрій Васильович**

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблемних питань правоохоронної діяльності
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0001-7893-6632

Пилипенко Євгенія Олексіївна

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблемних питань правоохоронної діяльності
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-4044-5421

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА КЕРУВАННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ ЯК ДОДАТКОВИЙ ВИД ПОКАРАННЯ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ АБО ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ОСОБАМИ, ЯКІ КЕРУЮТЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Статтю присвячено дослідженню позбавлення права керування транспортними засобами як додаткового виду покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. На основі аналізу вироків судів по кримінальних справах за ст. 286 КК України визначено та охарактеризовано виховний вплив додаткового виду покарання у виді позбавлення права керування транспортними засобами на особу, винну у вчиненні порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту. З'ясовано наявну у чинному кримінальному законодавстві України розбіжність між строком позбавлення права керувати транспортними засобами та суспільно небезпечними наслідками, що настали, а також законодавчу можливість незастосування додаткового покарання за більш тяжкі наслідки, що настали, в результаті вчинення суспільно небезпечних діянь. Зокрема, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, якщо це спричинило смерть потерпілого або заподіяло тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 286 КК України) не передбачає обов'язковості призначення додаткового виду покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами на відміну від аналогічного суспільно небезпечного діяння, що спричинило потерпілому тільки середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 286 КК України). Також, незалежно від наслідків, що настали: середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1), тяжке тілесне ушкодження чи смерть (ч. 2) або загибель кількох осіб (ч. 3), позбавлення права керувати транспортними засобами як додатковий вид покарання може встановлюватись лише на строк до трьох років. Все це суперечить принципу справедливості та співмірності призначеного покарання до суспільно небезпечних наслідків, що настали. Враховуючи чималий вплив виховного характеру від позбавлення права керувати транспортними засобами на винну особу, удосконалення зазначеного додаткового виду покарання є актуальним та необхідним для забезпечення безпеки руху та експлуатації транспорту.

Ключові слова: безпека руху та експлуатації транспорту, додатковий вид покарання, позбавлення права керувати транспортними засобами.

Chervinchuk A. V., Pylypenko Ye. O. WITHDRAWAL OF THE RIGHT TO DRIVE VEHICLES AS AN ADDITIONAL TYPE OF PUNISHMENT FOR VIOLATION OF ROAD SAFETY RULES OR OPERATION OF VEHICLES BY PERSONS WHO DRIVE VEHICLES

The article is devoted to the study of the deprivation of the right to drive vehicles as an additional type of punishment for violating the rules of road traffic safety or the operation of vehicles by persons who drive vehicles. Based on the analysis of court verdicts in criminal cases under Art. 286 of the Criminal Code of Ukraine defines and characterizes the educational effect of an additional type of punishment in the form of deprivation of the right

to drive vehicles on a person guilty of violating the rules of road traffic safety or vehicle operation. The discrepancy existing in the current criminal legislation of Ukraine between the term of deprivation of the right to drive vehicles and the socially dangerous consequences that have occurred, as well as the legislative possibility of not applying additional punishment for more serious consequences that have occurred. In particular, a violation of the rules of road traffic safety or the operation of a vehicle by a person driving a vehicle, if it caused the death of the victim or caused serious bodily injury (Part 2 of Article 286 of the Criminal Code of Ukraine) does not require the imposition of an additional type of punishment in the form of deprivation of rights to drive vehicles, in contrast to a similar socially dangerous act, which caused the victim only moderate physical injury (Part 1 of Article 286 of the Criminal Code of Ukraine). Also, regardless of the resulting consequences: moderate bodily injury (Part 1), serious bodily injury or death (Part 2) or the death of several persons (Part 3), deprivation of the right to drive vehicles as an additional type of punishment may be imposed only for a period of up to three years. All this contradicts the principle of justice and proportionality of the imposed punishment to the socially dangerous consequences that have occurred. Taking into account the considerable influence of the educational nature of the deprivation of the right to drive vehicles on the guilty person, the improvement of the specified additional type of punishment is relevant and necessary to ensure the safety of traffic and operation of transport.

Key words: *traffic safety and vehicle operation, additional type of punishment, deprivation of the right to drive vehicles.*

Постановка проблеми. Позбавлення права керування транспортними засобами як додатковий вид покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, має сприяти досягненню мети не тільки кари засуджених, але й їх виправлення, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як з боку засуджених, так і з боку інших осіб. Визначені на сьогодні чинними санкціями частин 1-3 ст. 286 КК України види покарання, у тому числі, додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами не в змозі сприяти запобіганню вчинення нових подібних злочинів в нашій державі, адже кількість дорожньо-транспортних пригод з постраждалими залишається стабільно високою. Так, протягом 2011-2021 років в Україні сталось 299327 ДТП з постраждалими, в результаті яких загинуло 43783 особи та були травмовані 370835 осіб [1, с. 6]. Протягом 2022 року в країні трапилось 18628 ДТП, в яких загинуло 2791 особа та отримали тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості 23145 осіб. І ці данні не охоплюють кількість ДТП у зоні проведення бойових дій та ДТП, що трапились на тимчасово окупованих територіях [2].

У зв'язку із цим, є необхідність вдосконалення покарання, у тому числі, додаткового, за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами,

які керують транспортними засобами, що стане підґрунтям для зниження рівня дорожньо-транспортного травматизму в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням відповідальності та призначенням покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК України опікувались такі вчені, як: С. В. Бабанін, С. В. Гізімчук, О. О. Дудоров, А. О. Данилевський, В. В. Ємельяненко, В. А. Мисливий, та інші, однак питанню застосування позбавлення права керування транспортними засобами як додаткового виду покарання, його ролі у процесі досягнення мети призначення покарання – виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, достатньої уваги не приділялось.

Мета статті: дослідити позбавлення права керування транспортними засобами як додатковий вид покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, його роль у досягненні мети призначення покарання – виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.

Виклад основного матеріалу. Позбавлення права керувати транспортними засобами є різновидом позбавлення права займатися певною діяльністю та як додаткове

покарання призначається на строк до десяти років (ст. 55 КК України) [3].

Відповідно до вимог чинного кримінального законодавства України, у випадку порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, якщо це спричинило настання суспільно небезпечних наслідків, до винної особи застосовується додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами (ст. 286 КК України) [3].

Так, за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1), або у разі, коли такі діяння спричинили загибель кількох осіб (ч. 3) карається позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років. У випадку, коли порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження (ч. 2), такі діяння караються позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років або без такого [3].

У зв'язку із цим, виникає питання з приводу доцільності та співмірності призначеного додаткового покарання до тяжкості наслідків, що настали. Так, за вчинення протиправного діяння, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, де суспільно небезпечними наслідками є спричинення потерпілому середньої тяжкості тілесного ушкодження, обов'язковим є призначення додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами строком до трьох років, а за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, що спричинили смерть потерпілого або заподіяли тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 286 КК України) призначення додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами є необов'язковим (як зазначено у санкції ч. 2 ст. 286 КК України: ... «з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років або без такого») [3].

Але на практиці, судові інстанції, розглядаючи кримінальні справи за ч. 1 ст. 286 КК

України, нерідко ухвалюють вирок без призначення додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами на певний строк.

Так, наприклад, вироком Харківського районного суду Харківської області по справі № 635/7811/19 за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, особу було визнано виною та призначено покарання у виді штрафу в розмірі триста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (п'ять тисяч дев'ятсот п'ятдесят гривень) без позбавлення права керувати транспортними засобами [4].

Подібна ситуація з призначенням додаткового покарання за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, міститься у вирокі Тернівського районного суду м. Кривого Рогу за справою № 215/1088/19, яким особа визнана винною у вчиненні правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК України, та призначено покарання у виді штрафу у розмірі двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (три тисячі чотириста гривень) без позбавлення права керувати транспортними засобами [5].

Ухвалення вищезазначених вироків суду є таким, що суперечить чинному кримінальному законодавству України, зокрема, ст. 55 КК України, яка стосується позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, адже вимоги даної статті не дозволяють оминати призначення додаткового покарання, у разі, якщо таке покарання визначене, як обов'язкове додаткове у санкції відповідної частини статті. Санкція ч. 1 ст. 286 КК України закріплює у якості покарання штраф від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років, з позбавленням права керувати транспортними засобами на строк до трьох років. Тобто, позбавлення права керувати транспортними засобами за вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засо-

бом, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 286 КК України), є обов'язковим додатковим видом покарання [3].

Більш того, вимоги ст. 55 КК України не тільки не дозволяють оминати призначення додаткового виду покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у випадках, коли таке призначення є обов'язковим, а, навпаки, дозволяє призначати його як додаткове покарання навіть, якщо санкція відповідної статті (частини статті) Особливої частини КК України не передбачає призначення такого додаткового виду покарання (ч. 2 ст. 55 КК України) [3].

Також є не зовсім зрозумілою позиція законодавця з приводу строків призначення позбавлення права керувати транспортними засобами за злочини, передбаченими ч.ч. 1-3 ст. 286 КК України. Чому за спричинення потерпілому середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ч. 1) та загибель кількох осіб (ч. 3) до винної особи може застосовуватись однаковий строк позбавлення права керувати транспортними засобами – до трьох років? Така ситуація свідчить про порушення принципу співмірності покарання вчиненому злочинному діянню, адже чим тяжчий наслідок від протиправного діяння, тим суворішим має бути покарання щодо нього.

Що стосується кримінального правопорушення у виді порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами за вчинення подібного протиправного діяння має бути не тільки обов'язковим, але й не менш суворим за основне, адже нерідко суди при ухваленні вироків за ч. 1 або ч. 2 ст. 286 КК України, з урахуванням вимог ст.ст. 75, 76 КК України, застосовують звільнення від відбуття покарання з випробуванням, залишаючи лише додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами. Так, у випадку дотримання засудженим вимог ст. 76 КК України, виконання покладених на нього обов'язків протягом визначеного іспитового строку, суд

звільнить його від відбуття призначеного покарання. Тобто, фактично, певні особи, скоївши, наприклад, кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 або ч. 2 ст. 286 КК України, окрім позбавлення права керувати транспортними засобами, жодного іншого реального покарання нести не будуть.

Так, вироком Кельменецького районного суду Чернівецької області у справі № 717/58/23 особу визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК України та призначене йому покарання у виді позбавлення волі строком на чотири роки із позбавленням права керувати транспортними засобами на строк два роки [6].

На підставі ст.ст. 75, 76 КК України особу від відбування призначеного йому основного покарання у виді позбавлення волі на чотири роки було звільнено з випробуванням, а залишено для виконання тільки додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами.

Отже, у випадку періодичного з'явлення до органу з питань пробації, повідомлення про зміну місця проживання/роботи/навчання та погодження питання виїзду за межі України протягом іспитового строку тривалістю два роки (ці обов'язки були визначені, відповідно до ст. 76 КК України, вироком суду), особа буде звільнена від відбуття покарання. Фактично, єдине покарання, до виконання якого особа буде притягнута, це позбавлення права керувати транспортними засобами. І через виконання лише цього покарання особа відчуватиме осуд з боку держави, негативне ставлення правоохоронної системи до суспільно небезпечного діяння, вчиненого суб'єктом злочину.

Зовсім протилежна ситуація міститься у нижчезазначеному вирокі. Так, Тернівський районний суд м. Кривого Рогу по кримінальній справі № 215/5688/18 ухвалив вирок, яким визнав водія винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК України та призначив йому покарання у виді позбавлення волі на п'ять років без позбавлення права керувати транспортними засобами. З урахуванням вимог ст.ст. 75, 76 КК України обвинуваченого від відбуття покарання було

звільнено з випробуванням із іспитовим строком на три роки [7]. Тобто, особа, скоївши тяжкий злочин, в якому потерпіла особа, згідно із даними кримінальної справи, отримала тяжкі тілесні ушкодження (закрита травма живота, крововилив в брижейку товстого, тонкого кишечника і сальника, внутрішня кровотеча, закритий перелом нижньої третини правої великої гомілкової кістки зі зміщенням уламків, забійна рана потиличної області голови і правої вушної раковини, які відносяться до тяжких тілесних ушкоджень, за ознакою небезпеки для життя) фактично жодного реального покарання не понесла, не відчула на собі за допомогою покарання хоч якогось осуду з боку держави, адже суд, при ухваленні вироку, від основного покарання звільнив особу, і, разом з тим, не призначив навіть додаткового покарання, хоча мав на це право.

Також, позбавлення права керувати транспортними засобами як вид покарання має чималий виховний вплив на особу, адже позбавляє її майже не основного та необхідного елементу сучасного життя – швидкості та комфорту пересування, незалежності від волі сторонніх осіб щодо визначення маршруту, часу руху та пункту призначення.

Якщо говорити про перевиховання особи основним видом покарання за вчинення злочину, передбаченого ст. 286 КК України, за яке відповідно до ст.ст. 75, 76 КК України у багатьох випадках застосовують звільнення від відбуття покарання з випробуванням, то у випадку, якщо особа, наприклад, не планувала виїжджати за кордон, то можна сказати, що жодних змін у звичному житті вона не відчуватиме, а отже і не можна говорити про будь-який виховний вплив. Зовсім інший вплив на психічний стан людини має позбавлення права керувати транспортними засобами, адже людина у якості водія не може скористатися транспортним засобом задля задоволення власних потреб щодо швидкого пересування до визначеного пункту призначення, при цьому не погоджуючи це з будь-якою іншою особою. Таке обмеження дійсно є дієвим засобом впливу на особу, особливо, коли вона дуже довгий час користується власним транспортним засобом і для неї це є дій-

сно гострою я вкрай важливою потребою, настільки важливою, що винна особа ладна подавати апеляційну скаргу на вирок суду першої інстанції та касаційну скаргу на ухвалу апеляційного суду, якими призначаються (а у випадку апеляційних судів – залишаються без змін вирок судів першої інстанції) додаткові покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами.

Яскравим прикладом цього є рішення судів у кримінальній справі № 177/1206/20 за ч. 2 ст. 286 КК України.

Так, 30 липня 2021 року Криворізьким районним судом Дніпропетровської області особу було визнано винною у скоєнні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 286 КК України, та призначено покарання у виді чотирьох років позбавлення волі з позбавлення права керувати транспортними засобами строком на два роки. На підставі ст. 75 КК України, особа була звільнена від призначеного основного покарання у виді позбавлення волі, з випробуванням, встановивши іспитовий строк терміном два роки. Відповідно до вимог ст. 76 КК України, на особу було покладено такі обов'язки: періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання та/або роботи. Додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами строком на два роки залишено для виконання [8].

На даний вирок суду особа подала апеляційну скаргу задля скасування їй додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами. Отримавши ухвалу Дніпровського апеляційного суду у складі колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ від 23 листопада 2021 року, якою вирок Криворізького районного суду Дніпропетровської області залишився без змін [9], особа подала касаційну скаргу, відповідно до якої 06 вересня 2022 року Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду своєю постановою ухвалив, що вирок суду Криворізького районного суду Дніпропетровської області від 30 липня

2021 року та ухвала Дніпровського апеляційного суду від 23 листопада 2021 року залишається без змін, а касаційна скарга без задоволення [10].

Аналізуючи поведінку винної особи у вищезазначених випадках, можна зробити висновок, що для неї призначення додаткового покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами є більш суворішим покаранням та серйознішою проблемою, аніж основне покарання – позбавлення волі на чотири роки, адже вимога, відповідно до ст. 76 КК України, періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання та/або роботи, не викликає жодних труднощів. Зовсім інший випадок – позбавлення права керувати транспортними засобами, адже особа позбавляється звиклого для неї комфорту та мобільності пересування та у деяких випадках і самотійності у вирішенні повсякденних задач. Тому, саме для таких осіб додаткове покарання у виді позбавлення права керувати транспортними засобами має більш серйозний та суттєвий вплив на їх свідомість та поведінку, виконує виховну функцію, направлену на попередження вчинення злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту у майбутньому.

Отже, враховуючи наявний серйозний виховний вплив позбавлення права керувати транспортними засобами на поведінку винної особи, такий вид додаткового покарання має бути обов'язковим для призначення у всіх кримінальних справах за відповідними частинами статті 286 КК України.

Також, необхідним є перегляд строків позбавлення права керувати транспортними засобами задля дотримання принципу спів-

мірності призначеного покарання наслідкам, що настали. Зокрема, строк позбавлення права керувати транспортними засобами як додаткове покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило настання смерті потерпілого або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ч. 2 ст. 286 КК України), має бути більшим за спричинення потерпілому середньої тяжкості тілесного ушкодження (ч. 1 ст. 286 КК України) та відповідно меншим за спричинення загибелі кількох осіб (ч. 3 ст. 286 КК України).

Висновки. Позбавлення права керувати транспортними засобами як додатковий вид покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, що спричинило певні суспільно небезпечні наслідки (ст. 286 КК України) є необхідним елементом у виконанні мети покарання – кари та виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами (ч. 2 ст. 50 КК України) [3].

Для більш ефективного впливу на процес покарання та виправлення винних у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України, осіб необхідно закріпити на законодавчому рівні обов'язковість призначення позбавлення права керувати транспортними засобами як додаткового виду покарання за порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом, та дотримання принципу співмірності призначеного розміру додаткового покарання до наслідків, що настали від суспільно небезпечного діяння, передбаченого диспозицією відповідної частини ст. 286 КК України.

Література

1. Стан дорожньо-транспортного травматизму в Україні за 2021 рік : науково-аналітичний огляд / П. С. Єспринцев, А. В. Червінчук, Ю. Ю. Атаманенко, Є. О. Пилипенко. За заг. ред. проф. С. С. Вітвіцького. Київ : ВД Дакор, 2022. 252 с.
2. Статистика ДТП в Україні за 2022 рік. Патрульна поліція. Офіційний сайт. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/>
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 27.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1892>

4. Вирок Харківського районного суду Харківської області по кримінальній справі № 635/7811/19 за ч. 1 ст. 286 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90899990>.
5. Вирок Тернівського районного суду міста Кривого Рогу по кримінальній справі № 215/1088/19 за ч. 1 ст. 286 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95094608>.
6. Вирок Кельменецького районного суду Чернівецької області по кримінальній справі № 717/58/23 за ч. 2 ст. 286 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108782909>.
7. Вирок Тернівського районного суду міста Кривого Рогу по кримінальній справі № 215/5688/18 за ч. 2 ст. 286 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95141478>.
8. Вирок Криворізького районного суду Дніпропетровської області по кримінальній справі № 177/1206/20 за ч. 2 ст. 286 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98665479>.
9. Ухвала Дніпровського апеляційного суду по кримінальній справі № 177/1206/20 за ч. 2 ст. 286 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101406925>.
10. Постанова Верховного Суду по кримінальній справі № 177/1206/20 за ч. 2 ст. 286 КК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106204894>.

References

1. Stan dorozhno-transportnoho travmatyzmu v Ukraini za 2021 rik : naukovo-analitychnyi ohliad / P. S. Yepryntsev, A. V. Chervinchuk, Yu. Yu. Atamanenko, Ye. O. Pylypenko. Za zah. red. prof. S. S. Vitvitskoho. Kyiv : VD Dakor, 2022. 252 s. [in Ukrainian]
2. Statystyka DTP v Ukraini za 2022 rik. Patrolna politsiia. Ofitsiyniy sait. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> [in Ukrainian]
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. Data onovlennia: 27.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n1892> [in Ukrainian]
4. Vyrok Kharkivskoho raionnoho sudu Kharkivskoi oblasti po kryminalnii spravi № 635/7811/19 za ch. 1 st. 286 KK Ukrainy. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90899990>. [in Ukrainian]
5. Vyrok Ternivskoho raionnoho sudu mista Kryvoho Rohu po kryminalnii spravi № 215/1088/19 za ch. 1 st. 286 KK Ukrainy. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95094608>. [in Ukrainian]
6. Vyrok Kelmenetskoho raionnoho sudu Chernivetskoï oblasti po kryminalnii spravi № 717/58/23 za ch. 2 st. 286 KK Ukrainy. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108782909>. [in Ukrainian]
7. Vyrok Ternivskoho raionnoho sudu mista Kryvoho Rohu po kryminalnii spravi № 215/5688/18 za ch. 2 st. 286 KK Ukrainy. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95141478>. [in Ukrainian]
8. Vyrok Kryvorizkoho raionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti po kryminalnii spravi № 177/1206/20 za ch. 2 st. 286 KK Ukrainy. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98665479>. [in Ukrainian]
9. Ukhvala Dniprovskoho apeliatsiinoho sudu po kryminalnii spravi № 177/1206/20 za ch. 2 st. 286 KK Ukrainy. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101406925>. [in Ukrainian]
10. Postanova Verkhovnoho Sudu po kryminalnii spravi № 177/1206/20 za ch. 2 st. 286 KK Ukrainy. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106204894>. [in Ukrainian]

Наукове видання

**Центральноукраїнський вісник права
та публічного управління**

**Central Ukrainian Journal of Law
and Public Management**

Випуск 2, 2023

Issue 2, 2023

Коректор І. М. Чудеснова

Комп'ютерне верстання Н. С. Кузнцова

Підписано до друку 29.03.2023 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 6,74. Зам. № 0423/229
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.